

Romano Civilno Monitor pilot projekto

Kidipe le Reportenge kathar le Civilne Organizacii
pala e Implementacia
le Nacionalno Romani Integraciaki Strategii
ande Europako Unio

*E progresia pala le shtare
bare hakajengi area*

E preparacia kerdas:
Center for Policy Studies
Central European University
October 2019

Justice
and Consumers

EUROPEAN COMMISSION

Directorate-General for Justice and Consumers
Directorate D — Equality and Union Citizenship
Unit D1 Non Discrimination and Roma Coordination

European Commission
B-1049 Brussels

Romano Civilno Monitor pilot projekto

**Kidipe le Reportenge katar le Civilne Organizacii
pala e Implementacia
le Nacionalno Romani Integraciaki Strategii
ande Europako Unio**

E progresia pala le shtare bare hakajengi area

***EUROPE DIRECT is a service to help you find answers
to your questions about the European Union***

Free phone number (*):
00 800 6 7 8 9 10 11

(*) The information given is free, as are most calls (though some operators, phone boxes or hotels may charge you)

LEGAL NOTICE

"The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein."

More information on the European Union is available on the Internet (<http://www.europa.eu>).

Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020

Print	ISBN	doi:	Catalogue number
PDF	ISBN	doi:	Catalogue number

© European Union, 2020
Reproduction is authorised provided the source is acknowledged.

Kado reporto kerdas o *Center for Policy Studies* ande Central European Univerity kethane le experenca:

- Editora: Marek Hojsik and Lucie Fremlova;
- O parto "Butjaki situacia": Agota Scharle;
- O parto "Kherengi situacia thaj Esencialne Publikalne Zhutipe": Nora Teller;
- O parto "Le Sastipeske hakaja thaj o impakto pe Roma: Balazs Varadi;
- O parto "Edukacia": Marko Pecak thaj Judit Szira.

Le authora mangel te naisaren le ekspertonge kon ginade e angluni verzia thaj lashe komentura dine:

- Lidia Balogh,
- Simona Torotcoi,
- Belen Sanchez-Rubio,
- Marius Tudor,
- Violetta Zentai.

Kadala ekspertonge naj rezponzibiliteta pala o reporto thaj hajkam ke kaver gindyinen pala jekh-jekh thema.

Kado reporto sikavel 92 civilne organizacienghe thaj individualne ekspertonge monitoring reportoura ande 27 EU thema. E angluni verzia le reportoesko dam le civilne organizacienghe thaj le ekspertonge te dikhen te chache si e informacia pala lenge thema. Le authora mangel te naisaren le ekspertonge kon ginade e angluni verzia thaj lashe komentura dine.

E reporteske Romani translacia kerdas e Melinda Vajda Ferkovics.

Kado reporto parto si le Romano Civilno Monitor pilot projekteske 'Capacity-building for Roma civil society and strengthening its involvement in the monitoring of National Roma Integration Strategies'. O pilot projekto kerdas o European Commission, DG Justice and Consumers. Kordinacia kerdas o *Center for Policy Studies* ande Central European University, partnera sas o European Roma Grassroots Organisations Network (ERGO Network), o European Roma Rights Centre (ERRC), the *Fundación Secretariado Gitano* (FSG) thaj Roma Education Fund (REF), implementacia kerdas 90 civilne organizacii thaj expertura andar 27 EU thema.

KONTENTO

LISTA PALA LE XURDE LAVA/LAFI	5
KIDIPE	6
ANGLUNE LAVA	9
BUTJAKI SITUACIA	11
E Romengi participacia pe butjake thana	11
O resipe thaj e kvaliteta le informaciengje.....	11
O Resipe thaj o rezultato le publikalne butjake zhutipeske	12
E methoda sar ciknaren e ekskluzia kathar e butji	12
Diskriminacia pe butjake thana	14
KHERENGI SITUACIA THAJ ESENCIALNE PUBLIKALNE ZHUTIFE	17
Informacia pala beshimaski kondicia thaj resipe ke esencialne zhutipe	17
Resipe ke sekurne thaj lesne khera	18
Le kherengi zhutipengi thaj socilane asistaciaki inkluziviteta thaj rezultati	20
Diskriminacia thaj segregacia ande kherengi situacia	21
Zoraripe/Zhutipe ande kherengi kondicii	22
LE SASTIPESKE HAKAJA THAJ O IMPAKTO PE ROMA	24
Egalno resipe ke sastjipeske zhutipe	24
Le Romengi ekskluzia kathar o sastipe	25
Informacia pala le Romengo sastipe	26
Diskriminacia thaj anticiganizmo ande sastipe.....	27
EDUKACIA	29
Resipe ke edukaciaki informacia.....	29
Resipe ke lashi edukacia le cikne shavorengje.....	29
Zhutipe ande edukacia zhi kaj le studenti agordisaren.....	30
Participacia ande mashkarutni thaj oprutni edukacia	33
Diskriminacia thaj anticiganizmo ande edukacia	35
Le Romengi pharipe ande edukacia thaj methoda sar te lasharen e situacia	37
RECOMENDACII	38
ANNEKSI – TEMATIKALNE INFORMACII	41

LISTA PALA LE XURDE LAVA/LAFI

ALMP	Aktivne Butjake Programura
CEE	Centralne Disorigutne Europake thema (ande kado reporto pala le thema vakeras kaj le maj bute Roma zhuven/trajon: Bulgaria, Chexikani Republika, Ungro, Romania thaj Slovakia)
EC	Europaki Komisia
ECEC	Le Cikne Shavorengi Edukacia thaj Zhutipe
EEA	Europaki Ekonomikalni Area
ERDF	Europako Regionalno Zoraripesko Fundo
ESF	Europako Socialno Fundo
ESIF	Europako Strukturalno thaj Investmentengo Fundo
EU	Europako Unio
EU-MIDIS II	Dujto Survey pala le Minoriteti ande Europako Unio
FRA	EU Oficia pala Fundamentalne Hakaja
GDP	Gross Domestikalno Produkto
NEET	Naj ande Edukacia, Butjako than, vaj po Treningo (terno/i manush/ni)
NGO	Na-Govermentesko Organizacia
NRIS	Nacionalno Romani Integraciaki Strategia
PES	Publikalne Butjake Servizura/Zhutipe
RCM	Romano Civilno Monitor pilot projekto
SEE	Mesmerigutne Disorigutne Europake thema

Pala e terminologia

Importanto si te phenas ke kado reporto sa le Romen, Romane manushen sar 'Roma' akharel ande kadi gindisaras pe Roma, Sinti, Traveller, Rrom, Kalé tmd., thaj vi kodolen, kon le administrativne butja sar *Gens du Voyage* akharen, thaj kodolen kon sar Gypsies akharen pen.

KIDIPE

Butjaki situacia

Ande sa le EU thema, le Roma ande nasul butjaki situacia si-te keras komparacia le gazhengi situaciasa-, ke le majbute Romen naj butjako than. Kado anda kodi si, ke bute Romen naj zurale shkoloke niveli so sikavel e edukaciake sistemaske kovlimata thaj dosha. Le Romen/Travelleren kon dromaren/butivar pe pe njeve thana zhan te zhuven/trajon thaj le Romen/Travelleren kon ande segregacia zhuven/trajon, naj agordisardo 8 klasa. O kaver fakto, soske naj le Romen butji, e diskriminacia si thaj o anticiganizmo. Ande bute themenge reportura shaj dikhas, ke bute Romen naj lila/dokumenti pala pengi eksperiencia ande butji, phares zhanen te dromaren, kamen lovenca thaj labjaren le socialne zhutipe.

Le informacii naj chache pala le Romengi ekskluzia ande butji. Kado sikavel ke ande bute thema phares zhanen monitoro te keren pala le skurti thaj medium vremangi/vaktengi butja. Vi le slef-reportalne ethnikalne rodipe naj 100% ke chachej, ke e methoda alternativno sas. Le reportura pala bi butjake manusha sikaven informacia pala butjengi rodipe, pala socialne zhutipe thaj pala e participacia ande butjake programura. Jekh bari problema si ke kana dikhen le chore manushen kon naj butji, naj informacia pala le Roma. Na zhanas ke le Romen, kon butji roden egalne dikhen vaj le programura sar zhutinen len te rakhen butji. Kadi problema e Disorigutne thaj Ratorigutne EU thema phende.

Butivar, le Roma kas naj butji ande publikalne butjake programura keren butji, save na zhutinen len te keren reintegracia ande butji. Alternativne butjake programura sar le tranzit butja vaj le socialne enterprizura (so keren le lokalne publikalne autoriteti te zuraren le Romane komuniteton) naj butivar labjarde.

Le mobilne Roma ande Europa thaj le trito-themenge manusha ande phari situacia si, ke von butivar viktimura kerdyon kathar e butjikani thaj publikalni ekskluzia, diskriminacia thaj ke naj lokalne butjake thana thaj legalne zhutipe.

Kherengi situacia thaj esencialne publikalne zhutipe

Ando EU but njevipe pecisajlas ande palune bersha, ba/ama le Romengi kherengi situacia na kerdilas maj lashi. Le programura thaj intervencii lokhes resle le thema, ba/ama vi adyes shaj dikhas ke 20-40 bersha si e diferencia mashkar le Romengi thaj le gazhengi kherutni situacia. Pala o bersh 2008, ande CEE thaj SEE EU thema shaj dikhas soske/sostar si lokhi e njevipe thaj zhutipe pala kadi situacia. Kadala si: cerra hakaja sas pala le kherengi situacia, na dine (k)adicom publikalne zhutipe/love, cerra zhutipe ke privatno kherutne zhutipe thaj zuralipe le privatne kherenge thaj privantne rentalno sektoreske.

Le Romen ando EU naj shajipe ke lashi kherengi situacia. Ande EU thema si kasave publikalne hakaja save na mukhen le Romenge lashe khera te xutren thaj si socialne zhutipe save ande nasul pozicii shuven/thoven le Romen. Si te phenas ke e generalno situacia sikavel, ke le Romen but diskriminacia resel ande kherenge butja.

Si EU thema save kerde programura te zhutinen le Romen te resen infrastrukturi vaj le lokalne authoriteti zhutinde len te resen socialne khera. Ba/ama kadala intervencii na zhutinen 100% le Romen thaj na zhanen te ashaven e beshimaski segregacia so jekh akanikutni problema si ande Romane inkluziake hakaja ande EU thema.

Le programura pala le Romengi kherengi situacia direktno vaj indirektno zhutinel e situacia pala legislacia thaj desegregacia pe personalno niveli. Ba/ama le programenge resultati na zhutinen pe sakon. Bute themenge kherenge hakaja (vi pala socialne khera) thaj socialne kherengo zhutipe numa/feri pe lokalno niveli si. Kado na mukhel te kerdyon strukturalne nevipe ande Romengi kherengi situacia.

Le sastipeske hakaja thaj o impakto pe Roma

Ande majbute EU thema, kodola resen sastipeske zhutipe, kon taksa potjinen. Ande bute SEE thema thaj ande Ratorigutne EU thema kaj le majbute migrantura zhan andar o EU thaj andar le trito thema, kothe bute komuniteti sar le Roma na xutren sastipeske zhutipe, ke na zhanen te potjinen le love pe taksa, na zhanen sar te keren e dokumentacia, naj len jekh than/kher kaj savaxt/sakana shaj zhuven/trajon, but pharimata si len, ke na vorbinen/vakeren le gazhikane shiba, naj len lashe butja vaj migrantengi statusi si len.

Bute pharimata keren, ke phares shaj resen le sastipeske zhutipe, kon cerra manushen zhanen te zhutiten, ke cerra doktora/sastjara keren butji. Kadi situacia maj nasul si ande segregacia kaj but Roma zhuven/beshen. O rezultato kodo si, ke si shavore kon na xuterde vakcini thaj ande hospitala but trubun te azhukaren/uzharen. Ande EU thema si love kathar o EU ba/ama, e hakajengi implementacia save zhutinenas le Romengi sastipeski situacia, vi adyes nasul/bizoralo si.

Si thema, kaj Romane mediatora keren butji pala sastipe. Kadala lashe programura si ke zhutinen te maren pen mamuj le strukturalne pharipe (ba/ama kathe na len sama pe motivacia) save e Romengi problema si, kana mangen te resen le sastipeske zhutipe: le mediatora vakeren le nasvalenca, sama len te na aven konfliktura thaj informacii den le nasvalenge. E eksperiencia sikadas ke zuraes importante si, vi le Roma te keren butji ande kreacia, implementacia thaj ando monitoring.

Naj lashe, chache administrativne informacii pala le sastipe so reprezentacia kerel sa le minoritetenge. Kado maj nasul situacia kerel thaj bararel e diferencia mashkar le Roma thaj gazhe thaj na zhutinel te aven njveve rodipe thaj rezultati.

Edukacia

Pe hakaja pala le Romengi inkluzia thaj edukacia but impakto si le politikake thaj finansialne zhutipenge ande sa le EU thema. Ba/ama te dikhas o chachipe, le cikne love, bizurali funkcia thaj kovli kreacia na zhutinen e implementacia. Kadala butja maj kovlo impakto si sar ande planura.

Maj but zhene resen o ECEC zhutipe, ba/ama si EU thema, kaj le shavorenge na trubun te zhan ande xurdelin. Anda kadi bute Romane shavora naj sitjarde sar te zhan ande shkola. But zhene na resen o ECEC zhutipe vash e nasul transportacia thaj kuchimata. Ande bute thema barol e segregacia, phares resen o ECEC zhutipe thaj naj fizikalno infrastruktura. Le hakaja te resen ECEC barile, ba/ama bute shavore na xutren nish akana le lashe zhutipe.

Le EU thema kade kamen te zhutinen le Romengi inkluzia, ke asistanura, mediatora thaj mentora keren butji ande lokalne shkoli kaj but Roma sitjon. Kado programo lasho si, ke maj but Romane shavore zhan ande shkola, maj lashe sitjon thaj maj cerra zhene mukhen e shkola. Ba/ama, si te phenas ke pasha kado programo inke bari si e problema thaj maj but reformo trubunas te keren ande edukaciako sistemo. Ande sa le EU thema sama trubunas te len pe oprutne niveli le shkolenji. Kadala programura naj buxle thaj na zhanen te zhutinen sakoneske. Si te phenas ke e mediatoengi butji na zorarel e sitjarengi thaj le shkolenji butji le Romane shavorenca. Si te phenas ke e mediatoengi butji kerel ke na numa le sitjara thaj e shkola sitjaren le Romane shavoren ande shkola.

Le EU thema na keren rekognacia, na pinzharen ke le Romane shavora thaj lengi familia diskriminacia thaj rasizmo hatjaren thaj ke kadala ciknaren e edukaciaki motivacia. Le EU thema phenen ke e rezponzibiliteta na lengi si, ba/ama e familiaki si, ke lenge trubun te den e motivacia ko sitjipe le shavorenge. Naj hakaja vaj intervencii save sikaven le sitjarengi diskriminacia mamuj le Roma. Vi te si kado pe personalno niveli si.

Si EU thema kaj e edukaciaki segregacia bares nasul si thaj naj strategii vaj hakaja save zhutinenas le shavoren te resen lashi, integraltno thaj inkluzivno edukacia. Ande EU thema kaj sama line pe edukaciaki segregacia, kothe e situacia naj maj lashi thaj inke maj bari si

e segregacia. Ande klasura kaj maj but Romane shavora sitjon sar gazhikane, kothe o nacionalno rezultato maj nasul si, cerra tehnikalne butja si len, na mishto sitjaren le shavoren thaj cerra motivacia si len.

Le Roma kathar CEE thaj SEE thema vaj kathar o trito thema kon shaj phiren ando EU thaj migracia keren ko Ratorigutne thema, lenge maj phari si e edukacia. Ba/ama le EU thema na zhanen te zhutinen lenge. Monitoring reportura kathar kadala Ratorigutne thema sikaven sar keren le lokalne thaj nacionalne hakaja beshimaski thaj edukaciaki segregacia.

ANGLUNE LAVA

Kado reporto sikavel themenge reportenge rezultati so kerde maj but sar 90 civilne organizacii thaj individualne ekspertura andar e civilno societeta ande 27 EU thema¹ kon kerde o dujto monitoring le pilot projekteske '[Roma Civil Monitor: Capacity-building for Roma civil society and strengthening its involvement in the monitoring of National Roma Integration Strategies](#)'. But lashe informacii del o civilno monitoring pala e implementacia ande National Roma Integration Strategies thaj kavera hakajengo impakto pe Romengi inkluzia/ekskluzia thaj but zhutipe del o [2011 EU Framework for National Roma Integration Strategies](#), sar:

- kadalesko [avrutno mid-term evaluacia](#) saveski publikacia ando bersh 2018 sas, thaj so dikhlas te si relevantno, efektivno, koherento thaj so das o EU ko EU Framework,
- Le EU themenge governmentonge reportura ko EC pala e Romani integraciaki strategija iskirinel/pishinel so ando [EC bersheshko reportura](#) shaj dikhas kathar o bersh 2016
- Kvantitativne [informacii pala le Romengi situacia ande EU thema](#) si kido kathar o EU Agency for Fundamental Rights (FRA) so dikhel soske lashipe/bilashipe kerde

Le reportura ando Roma Civil Monitor pilot projekto sikaven ke le Romen but pharipe si kana mangen te resen le publikalne zhutipe thaj penge manushikane hakaja. Pasha kadi o projekto sikavel njeve misela pala hakajengi intervencii save kamen te zhutinel le Romen. Kado but pozitivno rezultato sikadas thaj zurarel o drom kaj jekh maj lashi thaj inkluzivno societeta. Le civilne manushenge reportura kvalitatifne rezultatura sikaven save but lashej thaj but zhene shaj labjaren. But lasho si kana kamen te keren analizacia pala le Romane programura thaj integracia, ke pasha kadi naj kaver ethnikalni informacia. Le civilne manushengi rezultatura kathar le authorenge eksperienca aven thaj kathar pengo zhanipo pala le Roma, vi kathar le riportura le politikake manushenca thaj kathar Romane personalne historii.

O **angluno bersheshko ciklo** le Roma Civil Monitor-eske dikhlas le maj importantne prekondicii le lashi implementaciake: governmentipe thaj framework/shtruktura pala sa le hakaja (ande kadi kordinaciaki strategija, labjaripe le European Structural and Investment Funds, Romengi participacia, romjengi, ternengi thaj shavorengi situacia thaj kavera kotora), maripe mamuj diskriminacia thaj anticiganizmo, o impakto le edukaciane hakajengo pe Roma ande panzh thema kaj le majbut Roma zhuven/trajon. Le civilne manushengo rezultato shaj dikhas ande [themenge monitoring reportura](#), duj sinthezis reportura ([jekh pala le panzh thema kaj le maj bute Roma zhuven/trajon](#)- Bulgaria, Chexikani Republika, Ungro, Romania thaj Slovakia; thaj o dujto [jekh sinthezis reporto pala sa le 27 EU thema](#)) thaj pala le [kidipe](#).

Kado njevo reporto akana dikhel le themenge reportura so ande **dujto bersheshko ciklo** kerde pala le shtare maj importantne hakaja ande Romani inkluzia: edukacia, butjaki situacia, Romengi sastipeski thaj kherengi situacia, resipe ke infrastruktura, thaj sa kadala hakaja dikhen le diskriminacia thaj rasizmo mamuj le Roma. Le shtare hakajenca ekspertura kerde butji thaj le civilne reportenge informacii labjarde. O angluno verzia dikhle le lokalne civilne organizacii ande 27 EU thema.

Sar iskirisarde/pishinde o Roma Civil Monitor themenge reportura, le lokalne civilne organizacii dikhle le governmentonge planura pala le Roma. Le sinthezisoske authora zumade te sikaven le nacionalne hakajengi Europutni dimenzia- sikade le pharimata pala

¹ E Malta naj ande pilot projekto.

le slobodno dromipe le Europake manushenge ando EU vaj sikade e situacia le manushengi kathar o trito thema.

Shaj shuvenas le EU thema ande diferentne grupura, ba/ama kado but pharo avelas thaj nish na molas khanci. E problema e socialno ekskluzia si thaj o rasizmo mamuj le Roma ande EU thema. Le manusha kon keren le hakaja pe diferentne droma dikhen le problemi (so diferentno si mashkar le hakajengi area) thaj prioritetura/maj importantne butja (ande soste na le problemi si po angluno than), thaj le autoriteti diferentne sigutnesa thaj rezultatesa keren e implementacia pala le Romane inkluziake hakaja. Vi le civilne organizacii diferentnes dikhen e Romengi ekskluzia. O Roma Civil Monitor themenge reportura sikaven ke le thema kaj zurali socialno inkluzia si, le (pro-) Romane civilne organizaciengi problema o rasizmo si mamuj le Roma. Thaj ande thema kaj naj zuralo o socialno sistemo (vaj kodola thema save na den socialne zhutipe diferentne grupenge, sar EU-mobil manushenge) o fokusi si po resipe thaj pe rezultato le publikalno zhutipengo. Anda kadi na trubunas te keren grupura mashkar le thema, ba/ama te dikhen le problemi save ande sa le thema si thaj te keren le EU thema Romane inkluziake strategii; thaj trubunas te vakeren pala le kethanipe/diferenti ande publikalne hakaja thaj akcii save shaj kerenas lashe rezultato thaj te shaj avenas sar materiali ke hakajengo sitjipe.

Ba/ama te numa jekh faktori trubunas te alosaren te keren grupura mashkar le thema, kodi problema e beshimaski/kherengi segregacia avelas. E beshimaski/kherengi segregacia ande but forma shaj dikhas: le chore Roma pe jekh area si thaj fizikalne vaj simbolikalne ulavde si kathar le mainstream manusha, durutne mahala/telepo, gava kaj sa le manusha ande segregacia zhuven/trajon vaj mikro regiona-save kerdile pala historikalne nevipe, lungi demografikalne rezultati, ekonomikalne pizdipe, diskriminacia ando resipe ko mainstream khera kaj vi Roma thaj vi gazhe zhuven/trajon, publikalne autoriteti kasave hakaja keren so pala beshimaski segregacia si, vaj le Roma alosaren kothe te zhuven ke sekuriteta roden (so chachikanes naj mishto te dikhas sar slobodno alosaripe)- thaj vi e transportacia dural si thaj phares resen len le Roma; sa pe kadala situacii diferentne hakaja trubunas. Ba/ama so jekh si ande lende, ke sa deprivacia keren le lashe publikalne zhutipenge (e maj lashi situacia si, kana si zhutipe ba/ama e kvaliteta maj nasul si, sar e edukaciaki segregacia; e maj nasul situacia kana na resen kadala zhutipe) thaj e butjaki situacia- solduj importante si ke lashi socialno, ekonomikalno participacia.

Te ciknaren e segregacia but importante avelas ande maripe mamuj o anticiganizmo, ke jekh akanikutni reporto sikadas ke ande 82 shkoli ando Ungro 3430 Romane shavorenci keren segregacia.² Kado reporto sikadas ke but pozitivne relacia anel mashkar le grupura kana kamen te ashaven e desegregacia thaj te ciknaren e diferencia mashkar le socialne statusa. Le authora phenen ke trubun te zhutinen le Romane shavoren ande mainstream shkoli te sitjon ke kado but lasho si lenge pe lungu vreme/vakti- ke maj lashi kvalitetaki edukacia resen save zhutinen len te rakhen butjake thana- thaj pe skurto vreme/vakti, ke te lashe sitjon ande shkola, maj but amala avena len. O reporto phenel 'o *hakaj savo kombinacia kerel ande desegregacia thaj te ciknaren e diferencia mashkar le Roma thaj gazhe, shaj zurarel le Romane shavorengi socialne relacii ke kade maj bute gazhikane amala avena len*'. Amen si te phenas ke numa le ethnikalne inkluzivne klasi zhutinen sa le shavoren thaj ternen, thaj numa kade gindyinena ke e inkluzia jekh norma si pe sa le trajeski area.

² Hajdu, T., Kertesi, G. & Kézdi, G. (2019). *Inter-Ethnic Friendship and Hostility between Roma and non-Roma Students in Hungary: The Role of Exposure and Academic Achievement*. In the B.E. Journal of Economic Analysis & Policy, 19(1). Retrieved 11 February 2020.

BUTJAKI SITUACIA

E Romengi participacia pe butjake thana

Ande sa le thema le Romenge nasul situacia si pe butjake thana: le Romen maj feder naj butji vaj inaktivne si te keras komperacia le gazhenca. Te si le Romen butji, kadala informalne butja si, save cerra love/potjin den vaj naj lashi e butjake kondicii. Ande bute thema bari si e diferencia mashkar le Roma thaj gazhe ande butji, thaj le zhuvjenge maj nasul si e situacia sar le murshenge. Sa le butjake indikatora³ sikaven, ke kadi diferencia maj bari si ande thema kaj cerra Roma zhuvn/trajon (sar e Finlanda), thaj kaj le Roma migrantura si (sar ande Dania). Le Romen but pharimata si pe butjake thana, ba/ama e Kroacia thaj e Slovakia pala maj lashi situacia vakerel ande reportura. Ba/ama kadi maj lashi situacia anda kodi si ke e ekonomia maj lashi kerdilas ande kadala thema thaj maj but njeve butjake thana si akana.

E motivacia jekh si ande sa le thema kaj le Romen naj butji. But importante si, ke le Romen maj cikne niveleski edukacia si sar le gazhen, so e edukaciako dosh si. O numero kaj le Romen naj 8 klasa kothe si o maj baro, kaj le Roma/Travellerura (pash-) dromara si thaj/vaj bute Roma ande segregacia zhuvn/trajon.

Ande thema, save dulmut socialiste sas, maj bute Roma agordisarde e angluni 8 klasa, ba/ama cerra Roma gele te sitjon ando gimnaziumo/mashkarutni shkola. Ba/ama ande Romania na kasavi si e situacia, ke kothe bute Romen naj 8 klasa. Pasha kadi, ke le Romen cikne niveleski shkoli si thaj o dujto faktori e diskriminacia si ande butji. Si reportura, save vakeren pala geografikalno mizhgipe thaj ke but Roma kamen lovenca thaj vi kodi kana socialne zhutipe xutren. Si thema, sar e Espania kaj naj le Romen dokumenti pala butjaki eksperiencia, so inke jekh pharimata si.

Le Roma kon shaj dromaren ando EU (kodola kon ande jekh them zhuvn/trajon thaj ande kaver them ando EU keren butji) thaj le manusha andar o trito thema (kon na ando EU zhuvn/trajon) maj phari situacia si len. Naj lokalne butjake thana, legalne strategii thaj zhutipe, lenca maj feder shaj keren ekskluzia kathar le butjake thana, kathar publikalne butjake zhutipe thaj maj feder shaj keren lenca diskriminacia. Kasavi problema si ande Germania, kaj le Romane migrantura kathar e Romania thaj Bulgaria mashkar nasula kondicii keren butji, cerra love xutren thaj na potjinen lenge e sastipeski taksa. Na zhanen te maren pen vash penge hakaja thaj si kana na xutren love/potjin ken a vakeren/vorbinen e lokalni shib thaj na zhanen le lokalne hakaja. Jekh kaver misal si e Dania, kaj le Roma kon shaj dromen ando EU, na rakhen butjake thana ke naj len civilno registraciako numero (CPR).

O resipe thaj e kvaliteta le informacieng

E informacia pala e ekskluzia kathar e butji butivar na o chachipe sikaven. Si thema, save le Romen dikhel pe nacionalne rodipe, sar e Bari Britania thaj o CEE thema, ba/ama e Irlanda pala le Travellerura⁴ kidel informacia thaj e Espania le Romen ko regularno survey den. Numa o Ungro kidel ethnikalno informacia pala e ethniceta le survey-enca. Sar rezultato na zhanen te keren monitoring ande maj bute thema pala cikni thaj medium-vaktengi progaramura. Le survey save dikhen le informacii pala self-reportacia, turbun te dikhen inke jekhvar sar kidinde e informacia, ke shaj ke na chachipe sikaven. Le thema, sar e Bulgaria kerel kolekcia pala self-reportacia, save le butjake registra si. Kadala informacii but importante si, ba/ama si len dosha. Le butjake registra informacia den pala butjengi rodipe, dokumentura thaj pala e participacia ande programura (ALMP) save zhutinen te rakhen butji. Kadala registra shaj xoxaven, ke vaj maj cerra vaj maj but manushen iskirinel/pishinel ando reporto pala ethniciteta: le Roma, kon butja roden, shavel

³ Kathe sit e dikhas sa le manushengo numero kas si butji, kas naj, kon informalne kerel butji thaj sit e dikhas le potjina.

⁴ O Irish Census ando bersh 2021 kidela anglunivar informacia pala Roma, sar jekh diferento ethniciteta.

ke patjaren pengi Romani identiteta ke daran kathar e diskriminacia, ba/ama si vi gazhe kon Romenge phenen pen, ke kade shavel ke maj sigo rakhen butji thaj maj sigo shaj zhan ando ALMP programura.

Le informacii maj lashej ande CEE thema kaj majbut Roma zhuven/trajon. Le informacii pala le Roma kon butji keren maj regularno si ande thema, save dulmut socialisti sas (vi kothe kaj numa cerra Roma zhuven, trajon, sar ande Latvia vaj ande Litvania) sar ande Ratorigutne thema. Ba/ama kadala informacii shavel na resen ke ekspertura thaj ke civilne organizacii ande kadala thema.

O Resipe thaj o rezultato le publikalne butjake zhutipeske

Ande maj bute thema kaj le Roma but zhene si, kothe si Romani strategia. Ande kavera thema, kaj cerra Roma zhuven/trajon e Romani integraciaki promocio ande maj buxle strategii si pala inkluzia thaj choripe. Ba/ama si situacii kaj na kade si e methoda. Ande Franca, Germania but Roma zhuven/trajon, ba/ama naj len strategia pala e Romani inkluzia. Ba/ama e Austria, Kroacia, Litvania thaj Slovenia kerde strategia pala e Romani strategia.

E integracia ke butji si o maj importante ande bute NRIS, ba/ama ande Slovakia pe socialno inkluzia len sama maj but. Ba/ama si te phenas ke na phenen soske rezultati shaj aven: nish jekh themesko reporto na vakerel pala o numero le Romengo, kas kamen te zhutinen ande butjaki situacia. Le govermentenge strategii kamen te bararen le Romengo numero ande butji, ba/ama na keren khanchi te ashaven e manushengi diskriminacia kon butji den.

Ande CEE thema, le govermenteski butji si te kerel e hakajengi kreacia thaj implementacia so kovle si. Shaj ke na sikade ande themenge reportura, ba/ama le hakaja pala le Romengi zhutipe ande butji kovli si. Kado sikaven ke naj generalne Roma specifikno indikatora thaj naj specifikne hakaja pala le Romengo zhutipe. Thaj nish naj mehanizmo savo zhutinel te alosarel le nasula hakaja thaj modifikacia kerel lenca. O kovlo monitoring ande CEE thema si o maj baro, kaj le maj bute Roma zhuven/trajon. Kathe e problema na kodi si ke naj hakaja, ba/ama kadala hakaja naj lashe, na anen lashe rezultati. Kadi situacia sikavel, ke monitoring trubun te keren le lokalne zhutipeske organizacii thaj vi o EU.

Jekh kaver pharipe si ande hakajengo njevipe, ke kovli si e politikaki participacia. Kadi si e situacia kothe, kaj cerra Roma zhuven/trajon thaj le Romane organizacii cikne si thaj naj zorale. Ande kadala thema phares kerel o govermento le hakajengo njevipe thaj implementacia pala le Romani integracia ke butji. Ande kadala thema, phenen jekh kavrenge le lashe misela, zuraren le civilne organizacii, so shaj ke zhutinel le lokalne organizaciengi butji te maren pen vash o njevipe.

E methoda sar ciknaren e ekskluzia kathar e butji

Ande CEE thema, kaj le maj bute Roma zhuven/trajon, o govermento kathar e publikalne butjengi oficia (PES) mangel te zorarel le Romengo numero ande butji. Ande Bulgaria thaj Romania le regionalne programura pe kodola thana keren butji kaj le maj bute Roma zhuven/trajon. Pe kadala programura o ESF del love. Ande maj bute thema ko PES cerra manusha keren butji thaj shaj ke buxle zhutipe den, na zhanen te zhutinen pe Roma thaj na zhanen te bararen le Romengo numero pe butjake thana. Maj bute Roma kas naj butji, cerra shkoli si thaj vi but socialne problemi si len. Lenge treningura trubunas te keren thaj programura kaj shaj sitjon palesh. Mentoring trubunas lenge thaj te ashaven e diskriminacia pe butjake thana.⁵

Ba/ama adyes naj kasave integraltno zhutipe; vaj le Roma na resen le zhutipe, programura save sikavenas le Romen kas naj shkola sar te labjaren PES zhutipe. Le Roma butivar pe chore thana zhuven kaj naj lashi e transportacia thaj vi kuch si. Jekh kaver pharipe le marginalne Romengi kodi si, sar ande Slovakia, ke na vorbinen/vakeren mishto le gazhengi

⁵ Le biznisura kaj le Roma si le raja, shaj ke lashej (sar ande Chexikani Republika shaj dikhas), ba/ama na zhanel te zhutinel pe bute Roma kas naj edukacia thaj kaske pharipe si e burokracia.

shib savi si labjardi ande publikalno zhutipe (vaj na hatjaren/haljoven mishto e formalno shib); kado inke jekh pharipe si thaj na resen o PES zhutipe.

Le Romen kas naj butji, maj feder ko publikalno butjako programo traden so na zorarel lengi reintegracia ke butji. Alternativne butja sar o tranzit butjake programura vaj socialne enterprizura naj labjarde, ba/ama si misela ande Slovakia. Ando Ungro thaj ande Slovakia labjaren maj butivar o publikalno butjako programo. Naj mishto, ke shavel le terne Roma ande kado programo keren butji thaj pala kadi na zhanen kaver butji te keren ke naj alternativa. Ando Ungro kadi si e situacia ke ciknarde o bersh zhi kaj jekh studenti ande shkola trubul te zhal, cerra Roma resen e lashi kvalitetaki edukacia thaj o dujto shanseske programura bararen e problema.

Si cerra lashe misela pasha e generalno piktura. Ande Bulgaria Romane thaj terne mediatora zhutinen e situacia te resen le Romane studenton, ba/ama sol duj programura trubunas te zoraren te maj lashi butji keren kethane le Romane studentenca. E Romania jekh specialno methoda si pala NEETs. E Slovakia njeve hakaja andas te zhutinel le manushen kon lovenca kamen vaj taksengi problema si len. Kadi problema ande segregaltne gava si e maj bari. Ande Chexikani Republika, o Government Agency for Social Inclusion promovacia kerel vash e anti-diskriminacia, kordinacia kerel e butjake thaj socialno zhutipe del po lokalno niveli. Si njeve, cikne programura le civilne organizaciengne ande CEE thema save promovacia keren ke butjaki integracia. Sar ando Ungro, cikno kredito thaj mentoring den le Romen te sitjon.

Ande chore thana, o PES zhutipe konekcia si te kerel e programonca save zhutinen le komuniteta, ke kade shaj bararen le Romengo numero ande butji thaj mangen te zhutinen ke le Romen problema si kaj e edukacia, kherengi situacia, sastipe, infrastruktura thaj transportacia. Ande CEE thema kaj le maj bute Roma zhuven/trajon naj kasave programura vaj na zhutinen pe sa le hakajengi area. Sar o reporto ande Romania sikavel, importante si kethane te keren butji le lokalne autoritetonca ande programengi kreacia thaj implementacia. Pe kado sa le thema sama trubunas te len.

Ande kavera thema kaj le Romengo numero maj cikno si, but diferentne methodasa shaj zhutinen le Romen ande butjaki integracia. Kadala thema-Grekia, Franca, Bari Britania- e PES-eske das e butji te zhutinen pe Roma, ba/ama bute alternativne methoda si. Miselake, e Germania regionalne ESF programura labjarel ke grupura kas problema si, e Espania govermentesko zhutipe del (kethane le ESF-esa) e '[Acceder](#)'-es, so jekh internacionalno civilno programo si le Romenge kas naj butji (pasha cikne programura ande PES); kado programo kerdas e maj lashi praktika (miselake vi ande Mesmerigutni Italia mangen te keren o programo). Ande Italia numa cikne programura si le Romenge thaj le manushenge ande phari situacia.

Ande Franca thaj ande Bari Britania, mainstream PES zhutipe shaj resen generalne. Ba/ama le programura na keren fokusi pe Romengi problema kas naj butji. Si but lashe kvalitetake programura, ba/ama le Romenge kadala na zhutinen ke naj len minimum shkoloro niveli thaj na zhanen te keren participacia. Na zhanen e shib thaj naj len jekh kher kaj savaxt/sakana shaj trajon/zhuven, anda kadi pharo si te resen o PES, le migrantenge thaj Traveller grupenge maj nasul si e situacia. Ande Franca pharipe si te naj varikas bankesko numero thaj kon kathar kavera thema avile. Ande Bari Britania, sas programura save mangle te zhutinen le Romen, sar o '5 Cities Project', so kerde ando bersh 2018, so kamlas te zhutinel le manushen ande phari situacia. E strategija ande Grekia njeve methodenca mangen te zhutinen le Romen kas naj butji. O fokusi pe ekonomikalne inaktivne Roma si thaj pe kordinacia mashkar le socialne thaj butjake oficii. Miselake, o Regional Operative Programmes mangel te del rekomendacia thaj mentora le Romen kon enterprizo keren thaj te zhutinel le rezultati thaj ashaven le informalne aktiviteti (so buxlo si mashkar le Roma ande Grekia).

Jekh bari problema si ande kadala programura ke o target le manusha si, kon ande phari situacia zhuven/trajon. Naj informacia pala le Roma ke na zhanas te si len egalno resipe ke butji vaj le programura sar bararen lengo shanso te keren integracia ke butji. Kadi sas e situacia ande Franca, Germania thaj Bari Britania.

Po agor, ande thema kaj cerra Roma zhuven/trajon, e Romengi integracia ke butji o PES kerel, thaj ande maj bute situacia, naj Roma-specifikalno programo. Cerra thema, sar e Finlanda, kerel o fokusi pe socialne zhutipe. Le Roma butivar na resen o PES zhutipe ke naj len informacii, naj len love pe transportacia vaj pharipe si len ande shib. O reporto ande Estonia vakerele ke le Roma na patjan ande PES oficii thaj kade dikhen len sar kontrolengi authoriteti.

Numa cerra thema keren kavera hakaja te zhutinen e butjaki situacia thaj socialne zhutipe. Ando Belgium, Latvia thaj Shvedo si Romane mediatora; le publikalne oficienge diferentne treningura si ando Belgium, Shvedo thaj ande Slovenia. Ande Latvia keren jekh platformo kaj shaj keren konekcia le manusha kon butji roden, manusha kon butji den thaj socialne partnera. Si cerra thema- Austria, Finlanda, Litvania, Polska- save keren ESF programura kaj ando fokusi e Romani integracia si. Ande maj bute situacia kadal projektengi implementacia le Romane civilne organizacii vaj lokalne governmentura keren. Ande Litvania le Romane civilne organizacii thaj o PES njeve projektengi implementacia kerdas. Ande Austria le njeve financialne mehanizmura bararde o resipe ke civilne organizacii kathar o bersh 2015. Ande Finlanda njeve programura kamen te zhutinen le Romen kon ekonomikalne naj aktivne. Si thema save reportura kerde mamuj e diskriminacia pe butjake thana. Ande Kroacia le manusha ando PES gele pe butjake thana te vakeren/vorbinen le manushenca kon butji den ke mangel te ciknaren e diskriminacia. Le PES manusha vakeren pala le butjake reportura thaj le shaibe butji te den le Romenge. Ando Shvedo PES oficii vakerele le respektivne manushenca butji te den le Romenge. E Irlanda mangel te zhutinel le Romen te rakhen butji ando publikalno sektoro.

Diskriminacia pe butjake thana

E legislacia pala anti-diskriminacia ande sa le CEE thema si kaj le maj bute Roma zhuven/trajon thaj kathe le egalipeske organizacii vi monitoring keren. Ba/ama ande Bulgaria na kadi si e situacia ke kothe naj sistematikalno analizo pala e butjaki diskriminacia mamuj le Roma. O Commission for Protection against Discrimination-es naj publikalne registra pala le kriselinjenge decizii. Le implementaciake hakaja ande sa le CEE thema kovle si, ba/ama na ande Romania. Ande Bulgaria o centralno governmento na kerdas khanchi ande kadi situacia, ba/ama le lokalne governmentura thaj civilne organizacii but butji keren te ashaven e diskriminacia thaj te zhutinen le Romen. But importante si te keren monitoring thaj legislacia pala anti-diskriminacia ande CEE EU thema kaj le maj bute Roma zhuven/trajon.

E nacionalno legislacia na mukhel e diskriminacia mamuj le ethnikalne grupura pe butjenge thana ande thema kaj cerra Roma zhuven/trajon. Ande kadala thema si egalipeske organizacii ba/ama o monitoring kovlo si. Kadi si e situacia ke le Roma na pinzharen penge hakaja vaj daran te phenen variso ke shaj xasaren penge butja. Vi le zhutipengi organizacia kovlo si ande maj bute thema. Si thema kaj e Romani advokacia lashi si, le civilne organizacii keren o monitoring thaj reportura keren pala e diskriminacia ande butji, pala anti-diskriminacia thaj treningura keren (Germania, Holandia, Espania). Si thema (Grekia) kaj pharo si te keren reportura ke le Roma sar enterprenora keren butji vaj pala pengi butji naj registracia ke informalno kontrakto si len.

Ande Holandia, na mukhen te keren ethnikalno profiling, ba/ama naj pharo te keren identifikacia kodola Romenge kon kathar le dulmutane socialisti thema kerde migracia ke Holandia ande bersha 1970 thaj 1980. Sas manusha kon Daniako rezidentalno dokumento xuterde ando bersh 1978 so 'General Pardon' akharen. Lengo ID kade iskirinel/pishinel pala lende sar bi themenge manusha vaj sar kaske nacionaliteta bi pinzhardo si. Kadi informacia labjaren le manusha kon butji den, te dikhen sode Roma kerde aplikacia pe butji.

Shaj ke o monitoring thaj e implementacia kovle si, si cerra lashe misela. Ande Franca, e egalipeski organizacii (Defender of the Rights, DDD) bute reportura kerde pala e diskriminacia mamuj le Roma thaj Travellerura thaj rekomendacia den le publikalne thaj privatne administratorenge thaj le themeske. Ande Irlanda, o Workplace Relations

Commission⁶ pala 671 individualne situacia -kaj diskriminacia kerde- xuterdas lila tala o Employment Equality Acts 1999-2015 ando bersh 2017, so le Roma thaj Travellerura bicharde. Ando Belgium, o Belgian Equal Opportunity organizacia e UNIA butivar kerel monitoring thaj iskirinel/pishinel reportura pala e diskriminacia ande butji, miselake ande dokumenti kaj vakeren pala njeve butja thaj kana varikaske butji den. Ando Luxemburg, o Centre for Equal Treatment (CET), o nacionalno egalipeski organizacia si, so independentno si thaj so promocio kerel, analizacia thaj monitora kerel pala o egalipe mashkar le manusha. Ando Luxemburg naj ethnikalni informacia, anda kadi na zhanen sode Roma iskirindas/pishindas pala penge problemi. Ando bersh 2018 CET thaj o Chamber of Employees kerde jekh [praktikalno zhutipe kon butji keren](#), savi informacia del pala legalne butja thaj misela sikavel pala diferentne diskriminacia.

Si njeve programura kathar o governmento te zoraren o monitoring. Kana publikacia kerde o [Race Disparity Audit](#)-eske ando bersh 2017 ande Oktobra, o governmento ande Bari Britania jekh web rig kerdas, kaj sikaven e na egalno ethnikalni situacia ande butji, potjin, biznis, thaj ando publikalno sektoro. Ando Belgium, e UNIA mangel te kerel strategii sar o 'discrimination testing' thaj 'mystery shopping' te ashaven e diskriminacia mamuj migrantura thaj minoriteti mashkar le manusha kon butji den.

E generalno situacia kodi si ke le governmentura na keren but butji te sikaven ke diskriminacia si pe butjake thana. O PES na kerel khanchi pala e butjaki diskriminacia, numa ande Holandia. Kasave programura numa kathar le civilne organizacii keren. Miselake, ande Romania o *Împreună* Agency kerdas jekh projekto, kaj 100 Romane profesora phende pengi eksperiencia ande edukacia (o ESF das love). Vaj jekh civilno projekto, kana maj but sar 100 Roma ande socialno media piktura sikade soske butji keren, te keren jekh protesto, ke o prezidento Zeman ande Chexikani Republika, phendas ke le Roma 'na keren butji'.

Si thema, kaj le governmentura keren projektura te ashaven e diskriminacia pe butjako than. Ande Kroacia, o Ombudsman seminariuma kerel le manushenge kon butji den, policiake, thaj kavera publikalne organizacieng, o Central Employment Office le mnushenca kerel butji kon butji den, thaj o Government Office for Human and Minority Rights (so si o Roma National Contact Point) kamel te ashavel e diskriminacia po nacionalno niveli. O Portuguese Operational Social Inclusion and Employment Programme (POISE) ando bersh 2018 las te kerel butji thaj mangen te ashaven e diskriminacia mashkar le manusha kon butji den, mangen te zoraren le egalne shaibe, ba/ama inke na kerde e implementacia.

Ande nish jekh EU them na keren pozitivno diskriminacia le Romenca te den len butji ando publikalno sektoro. Ba/ama si maj cikne programura, sar ando Ungro, kaj internship programo kerde le Romenge ande socialno media. Ande Grekia, kana Romane mediatora kerde butji kathar o Community Centres, o governmento kodole Romenge das prioriteta, kon vorbinenas/vakerenas Romanes. Sas situacii kana gazhe xoxade ke von zhanen Romanes thaj vi xuterde e mediatorengi butji. Le themeske autoriteti thaj o Association of Greek Roma Mediators sama las kadala situacii thaj o governmento phendas ke ashavel kadi problema. O Special Secretariat for Roma Inclusion rekomendacia das thaj o governmento kerdas jekh hakaj pala o "Process of Proof of Knowledge of the Romani Language or Local Dialect".

The *Deutscher Gewerkschaftsbund* jekh projekto kerel, o *Faire Mobilität*, pe soste o Federal Ministry for Labour and Social Affairs thaj o Federal Ministry for Economic Affairs and Energy den love. O projekto mangel te del lashi potjin thaj lashe butjaki kondicia le migrantenge/mobilne butjareng, kon andar CEE thema avile. Pe panzhe shiba den rekomendacia le migrantenge/mobilne butjareng pala le butjareng hakaja, phenel so te keren te na potjinen len, thaj sar te ingren pengi problema pe kriselinja. Kado projekto

⁶ O WRT ande Irlanda jekh independento organizacia si so dikhel le problemi ande butji save le Equality Tribunal-eski responsibiliteta si.

shaj dikhas sar advokaciaki butji so sama lel pe migrantenge/mobilne butjareng problem, informacia del e societeta pala le avrutne butjarengi problema, rekomendacia del pe hakaja. O fokusi pe Romane butjarde si kathar e Bulgaria thaj Romania.

KHERENGI SITUACIA THAJ ESENCIALNE PUBLIKALNE ZHUTYPE

Informacia pala beshimaski kondicia thaj resipe ke esencialne zhutipe

Ande maj bute EU thema, le Roma ande maj nasula khera zhuven/trajon sar le gazhe; thaj pe kasave thana zhuven/trajon kaj but environmentalno problema si. O EU-MIDS II survey so ando bersh 2016 kerde, sikavel ke maj lasho si le Romego resipe ke esencialne zhutipe, ba/ama e diferencia bari si mashkar le gazhe thaj Roma te dikhas le kherengi situacia thaj le thema na keren but butji te zhutinen pe kadi situacia.⁷ O survey sikavel e diferencia ande kherengi situacia thaj kondicia ande inja EU thema: Bulgaria, Kroacia, Chexikani Republika, Grekia, Ungro, Portugalia, Romania, Slovakia thaj Espania (ba/ama le thema kaj cerra Roma zhuven/trajon naj ando FRA EU-MIDS II survey). Pasha o EU-MIDS II, but lokalne thaj nacionalne informacii kathar o UNDP/ World Bank/EC survey pala le Romengi beshimaski situacia. E internacionalno komparacia le informaciengi naj but lashi, ba/ama mishto si o resipe ke themengi komparacia pala le Romengi thaj gazhengi beshimaski situacia.

O maj importante kherengo indikatori sikavel ke jekh manushes ande Romani familia maj cikno than si ando kher te beshel. Ande kadi situacia mashkar le Roma thaj le gazhe e diferencia kathar o 30 procento zhi ko 70 procento si ande Bulgaria, Chexikani Republika, Ungro, Romania thaj Slovakia. E maj cikni diferencia ande Romania thaj e maj bari ande Chexikani Republika si. E situacia ande Grekia kasavi si sar ande dulmutane socialisti thema so shaj ke kathar le kherengi tehnika avel andar le berhsa 2000: maj nasula khera dine le Romane familienge te mukhen penge cerhi thaj kampura kaj beshenas. Ande Espania thaj Portugalia e generalno situacia maj lashi si, ba/ama e diferencia bari si.

Ande dulmutane socialisti thema bari problema si ke le Roma na resen o paji/pani thaj naj len najalin. Ande Romania, Bulgaria, Ungro, Slovakia Kroacia thaj vi ande Grekia naj toaleta ando kher. O RCM themesko reporto sikavel maj bute problemi: ande Slovakia si fizikalni infrastruktura, ba/ama le xajingengo paji/pani na sa le manusha zhanen te resen vaj numa pe cerra chasura shaj resen o paji/pani ande segregacia. Shaj ke si pajeski/paneski infrastruktura ba/ama o kher na del Romen paji/pani kon na potjinde aba dulmut. Ande Austria, Grekia thaj Slovenias kadi si e situacia.

O paji/pani melalo si so labjaren ande marginalne thana le Roma, ke le zhivutre, industrii thaj e agrikulturalne butja mejaren o paji/pani. O melalo aero thaj environmentalne problemi maj bare si ande Romane grupura: o EU MIDIS sikavel ke ande sa le thema kadala problemi maj feder, kathar 1.5 zhi ko 6-var maj bares resen le Romen sar le gazhen.

Le thema kaj survey kerdas o EU-MIDIDS II phenen ke vi ke lende phari si e situacia, ba/am acerra kvantitativne informacii si pala le Romengi situacia thaj naj informacia kathar e Estonia. Miselake, ande Austria, le chore familii shaj resen esencialne zhutipe ba/ama lengi informalno beshimaski situacia phari si. Ando Cipro, le dulmutane nasula khera-so le turkengo thaj ciprikane manushengo sas- si akana le Romengo. Ande Latvia kerde jekh rodipe 'Roma in Latvia', so sikadas ke bari si e diferencia mashkar le Roma thaj gazhe te dikhas o resipe ko paji/pani: maj cerra sar 50 procento le Romengo resen o paji/pani. Ande Polska but Roma beshen ande jekh kher thaj lenge kherengi situacia but nasul si.

⁷ FRA (2018). *EU MIDIS II. Second European Union Minorities and Discrimination Survey: Roma – Selected findings*. Shaj dikhen: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-eu-minorities-survey-roma-selected-findings_en.pdf

⁸ Ande Slovenia duj kazura si angal o European Court of Human Rights, kaj le Roma na resle esencialno infrastruktua, sar o paji/pani. Pe jekh kazo (*Hudorovič v. Slovenia*, Application No. 24816/14) e kriselin negativno decizia das, ando Marco 2020 (sar misal: Jonathan Lee, *No water, no justice for Slovenian Roma at European court*, ERRC, 12 March 2020). Po kaver kazo (*Novak v. Slovenia*, Application No. 25140/14) vi akanak butji keren.

Ande dulmutane socialisti thema, le Romen traden zorasa kathar penge khera, butivar pe jekh than beshen, segregacia keren lenca thaj illegalne, informalne khera si len ande bare forura thaj ande gava. Miselake, ande Bulgaria le civilne organizacii sikade ke le Romengo 50-70 procento zhuven/trajon ande informalne khera. Ande Slovakia, sako trito Romani familia zhuvel/trajol ande informalne khera. Ande Chexikani Republika, sako trito Romani familia ande segregacia beshel.⁹ Ande Romania, maj but sar 50 procento le thanenge kaj Roma beshen, monoethnikalno¹⁰ si thaj sako panzhto familia naj kherengo dokumento.¹¹ Ando Ungro 2/3 le Romengo pe kasave thana beshen kaj maj feder numa Roma zhuven/trajon. E Chexikani Republika kuch socialne hotelura del le Romen kas naj kaj te beshen, na rakhen khera vash e diskriminacia, thaj kado specialno segregacia si. Jekh kaver misal pe sistematikno rezidentalno segregacia ande Italia si, kaj le Roma ande 'nomadikane kampura' zhuve/trajon thaj o lokalno governmento na den len khera. Le Romen, shaj ke zorasa traden kathar pengo than, kon ande informalne thana beshen, vaj po telepo/mahala zhuven/trajon aba dulmut, thaj save o centralno vaj o lokalno governmento kerdas.

Le avrutne Romenge phari si e situacia (kon ando EU dromaren vaj kathar o trito them avile) ande dulmutane EU thema ke po telepo/mahala zhuven/trajon thaj ande chore, nasula khera. O RCM reporto ande Italia phenel ke e nasul kherengi situacia anda kadala butja aven: chore khera (dulmutane khera vaj khera po telepo/mahala), naj resipe ko paji/pani thaj ke infrastruktura ande publikalne thaj private khera. Si kana na zhanen te kiden o gunej pe vujica, naj len elektronika ando kher, naj tato ande lengo kher, thaj but zhene beshen ande jekh kher. Vi ande Germania kadi si e kherengi situacia pe Romane telepura/mahala thaj kaj Romane thaj gazhikane migrantura beshen ande parkura so ande bute forura shaj rakhas ande Germania. Bari problema si ke le Romen kathar e Bulgaria thaj Romania illegalne khera si. Le manusha maj kuch kamen te den le khera le Romenge vaj shaj traden len zorasa.

Ande thema kaj le Roma dromaren (na zhuven/trajon savaxt/sakana ande jekh kher), bari si e problema ke naj thana kaj shaj ashen Roma thaj anda kadi na zhanen kaj te trajon. Ande bute thema naj temporalne vaj residentialne thana kaj shaj ashadyon le Roma vaj te si kasave le Roma na resen len ande Bari Britania, Irlanda vaj ando Belgium. Ande Franca le *Gens du Voyage*-en pharipe si: pe privatne thaj publikalne ashipeske thana naj paji/pani, elektronika thaj nish o gunej na zhanen te kiden. Ande Bari Britania naj kulturalne ashipeske thana. Le Romen kon ande khera beshen thaj na dromaren, e kherengi situacia maj mishto si, ba/ama le Travelleren maj but problema si thaj ande bute thema marginalni situacia si len.

Resipe ke sekurne thaj lesne khera

Ande bute thema, hakaja kerde pala le publikalne khera te zoraren le chore manushengi thaj le Romengi kherutni situacia. Le RCM reportura sikaven ke kadala hakaja mangel te zhutinen o resipe ke khera, ke socialne khera den le maj chore manushenge thaj sama len te na potjinen but love pe jekh kher. Kavera hakajengo fokusi kodi si te zhutinen te keren njeve socialne khera le chorenge, lashe thana te den kaj khera shaj keren vaj zhutinen le civilne organizaciengenge vaj le lokalne governmentenge te keren khera. Si thema kaj le hakaja zhutinen le chore manushen te zhan pe integraltne thana te beshen. Ba/ama le hakajengi implementacia but lokhi si thaj vi o rezultato kovlo si (ande Slovakia o 'gradual rental programme', ando Ungro thaj Bulgaria njeve socialne khera, vaj ande Espania e startegia

⁹ Dikh: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1481-roma-housing-conference-SSvoboda-ppt.pdf

¹⁰ Szomogyi, E., Teller, N. (2011) *Improving housing conditions for marginalized communities, including Roma in Bulgaria, Czech Republic, Hungary, Romania and Slovakia through the absorption of ERDF*. Budapest, Metropolitan Research Institute. Shaj dikhen: <https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/housing-vademecum-supplementary.pdf>

¹¹ Duminičă, G., Ivasuic, A. (2013) *Romii din România. De la țap ispășitor la motor de dezvoltare*. Bucharest, Agenția Împreună. Shaj dikhen: <http://agentiaimpreuna.ro/wordpress/wp-content/uploads/2014/08/Romii-din-Romania.-De-la-tap-ispasitor-la-motor-de-dezvoltare.pdf>

pala Roma kon dulmut ande kampura beshenas). Importante si te phenas ke ande bute thema le gazhen but khera si. Ande maj bute socialne khera Roma zhuven/trajon- te xutren khera- ke naj lashe le mainstream hakaja pala khera.

Ande Bulgaria, Chexikani Republika, Ungro, Romania thaj Slovakia na numa socialne khera si; ande kado zhutipe maj feder le Romen thaj le chore manushen zhutinen, butivar pe segregaltne thana. Le socialne khera numa cikno procento si sa le kherenge ande Slovakia, Ungro, Bulgaria thaj Romania (maj cerra sar 3%).¹² Maj bute publikalne khera si ande Chexikani Republika (pashal ko 8%) thaj kasavo baro si o numero le socialne kherengo.¹³ Kado njevipe konekcia kerel e privatizaciasa so pala o bersh 1989 sas. Ande kadi vrema le maj chore manusha, vi but Roma, na zhangle te kinen o kher kaj zhuvenas/trajonas thaj von maj dur potjinde sako shon pala le khera. Kadi situacia sas, ke maj palal le socialne khera diferentne methodasa/tehnikasa dine le manushenge: sas thema, kaj vi le publikalne khera thaj vi le manushen maj nasul situacia kerdilas. Shaj dikhas e konekcia kaj le strategija pala le bare forengo njevipe. Le chore manushen thaj Romen ande maj chore khera mukhle thaj kade maj sigo zhanenas te keren o njevipe ¹⁴ (trade le manushen kathar o kher, kaj njevipe kerenas) pe thana so alosarde thaj sama te len pe 'rezidualizacia'. Kadala tehnika le chore manushen thaj le Romen traden pe segregaltne thana, sar ande Slovakia kerde ando 'maj nasula kherengo' programo; ande Bulgaria o investmento pe socialne khera; ando Ungro sar jekh generalno situacia; ande Chexikani Republika le 'socialne hostelura' le Romenge kas naj khera.

Ande sa le EU thema naj lesne khera thaj kasave so na ande segregaltne thana avenas. Naj socialne khera nish ande thema ande Mesmerigutni Europa. Ande CEE thema kaj le maj bute Roma zhuven/trajon kade den le khera sar ando Cipro thaj ande Polska. Ande CEE thema but Roma xutren socialne thema thaj kadi si e situacia vi ande Estonia thaj Latvia, kaj le Roma ande maj lesne khera zhuven/trajon ba/ama vi e kherengi kvaliteta maj nasul si. Ande Germania maj cerra khera si thaj maj phares zhanen te resen le lesne thaj sekurne khera. Ande Grekia le reportura sikaven ke phares shaj resen le khera, na numa ke maj cerra socialne khera si ba/ama vash e diskriminacia.

Le hakaja pala o resipe le lesne thaj sekurne kherenge, diferentne si ando EU. Ande Irlanda, Bari Britania, Dania vaj Franca o them trubul te del khera le manushenge kas si hakaja ke kadi (si len oficialno rezidentaciako dokumento, vaj numero pala e sastipeski taksa). Kadi si e situacia vi ande Italia, kaj o NRIS phenel, ke le Romen trubun te 'muntin/slobodisaren kathar le kampura' pe soste sar 'anakronistikalno thaj importante politikalno/ butji dikhen. Ba/ama o chachipe kodi si ke na mukhen le Romenge ande normalne khera te beshen thaj le autoriteti le Romen ande segregaltne thana bicharde (ba/ama na kade sas ande Emilia Romagna regia). Nish ande jekh EU them na kerde hakaja pe governmentalno niveli te den khera le chore manushenge sar le Romenge. Ande Portugalia thaj ande Slovakia kherengi strategija po nacionalno niveli sama lel pe socialne khera ba/ama naj evaluacia pala le hakajengi implementacia. Ande Finlanda naj reportura pala le Romengi situacia thaj pala le EU migrantne Roma.

Le Romen naj lokalne konekcii thaj naj len love po deposito thaj vash kadi na xutren lesne thaj sekurne khera, nish socialne khera. Ande maj bute EU thema le manusha numa atunchi xutren khera kathar o governmento, te si len potjin, butji keren thaj ando foro zhuven/trajon aba dulmut (lokalno konekciaki kriteria). Ando Ungro, Chexikani Republika, Slovakia, Romania thaj Bulgaria le lokalne governmentura phenen savi familia savo kher shaj xutrel. E residencia perdal bute bersh pe jekh than ashavel le manushen migracia te keren ande kavera EU thema ke kade na xutren khera ando foro, sar ande Austria thaj Italia. Ande Italia ande 'nomad kampura' zhuven/trajon le EU migrantne Roma. Ande Espania kaj le manusha trubun te potjinen te xutren socialne khera, bute familien phari

¹² Lux, M., Sunega, M. (2014). *Public Housing in the Post-Socialist States of Central and Eastern Europe: Decline and an Open Future*. Housing Studies 29 (4): 501-519. ISSN 0267-3037.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Baeten, G., Listerborn, C. (2015). *Renewing urban renewal in Landskrona, Sweden: pursuing displacement through housing policies*. Geografiska Annaler: Series B, Human Geography 97 (3): 249-261.

situacia kerdilas vash o ekonomikalno krizo ando bersh 2008 thaj po agor na sas len nish socialne khera. Ande Bari Britania le reportura sikaven ke si kana diferencia si mashkar o baripe thaj o than le socialne kherenge save pe lista si. Ando Shvedo, le oficii save le socialne khera den, kompjutera labjaren so shaj kerel diskriminacia ke bute manusha kon na khera roden, sar le Roma thaj maj phure Roma na zhanen te ginaven vaj na zhanen te labjaren o kompjuteri.

Ande thema kaj but Travellerura si, problema si ke naj len thana kaj shaj ashadyon. Vi ande Irlanda kaj le Travellerenge hakaja maj zurale si sar ande kavera EU thema, kodi phenen ke but Romen thaj Travelleren naj kaj beshen-so naj chache. O RCM reporto ande Irlanda vakarel ke le governmentalno projekto na sas lasho, savo kamlas te del lashi akomodacia le Travelleren. Ande Franca aba 20 bersha ande hakajengi agenda si te den njeve thana kaj shaj ashadyon le *Gens du Voyage*. Ba/ama le thana butivar avral po foro si thaj anda kadi maj but love trubun te den pe njevi infrastruktura. Si kana le Travellerura von kamen te agordisaren pengi problema, thaj kana kadala informalne rezultati shaj keren, le beshimaski situacia na avla sekurno. Ande Italia cerra nomada Roma zhuven/trajon, pashal ko duj procento, ba/ama nish kathe naj thana kaj shaj ashadyon le Roma. Anda kadi kothe ashadyon thaj zhuven pe jekh cikni vreme/vakti kaj le Roma thaj Sinti grupura cirkusi keren.

Si lashe lokalne projektura save shukar njevipe keren. Kadala lashe programura shukara misela si le lokalne autoritetenge thaj partnerenge. Miselake ando Dortmund kethane le manushenca kaske le khera si, den le khera. E informacia pala 'khera problemenca' ando Dortmund phenel, ke kado programo mangel te zhutinel le manushen kon potjinen vash le khera thaj mangen te keren njevipe pe khera. Ba/ama kado programo vi pharimata shaj anel, ke kontorola keren thaj po agor shaj traden le manushen zorasa kathar o kher. Ande Holandia thaj Belgium kadi si e situacia le socialne kherengi oficiake.

Le kherengi zhutipengi thaj socilane asistaciaki inkluziviteta thaj rezultati

Ande palune bersha ciknarde le kherengo zhutipe thaj le socialne love thaj anda kadi le chore familiien pharipe si ande kherengi situacia ando EU. Ande bute thema le chore manusha thaj le Roma na xutren kherengo zhutipe thaj socialne love so trubunas te zhutinen len te potjinen vash o kher thaj pe lashe thana te beshen. Ba/ama si thema kaj hakajenca sama len te na traden zorasa (si kaj numa pe jekh cerra vreme/vakti len sama) le manushen kathar pengo kher, (sar ande Grekia thaj Ungro) thaj si kaj sistematikalne len sama pe kadi situacia (ande Germania)¹⁵ kaj losaren pe manusha te na aven bi khereske. Ande Espania e infrastruktura, kherengi njevipe keren te agordisaren kana manushen traden zorasa kathar penge khera.

Le socialne sistema sakana/savaxt ande decentralizacia si. Anda kadi diferencia si mashkar le lokalne thaj regionalne thana thaj kaver si le familiengi situacia. Miselake ando Ungro, le kherenge socialne love na sako xutrel thaj vi cikne si. Maj cikne si sar o love so trubun te potjinen vash o kher. Kadi si e problema (le socialne love vash le khera maj cikne si sar so trubun te potjinen vash o kher) ande Bulgaria, Slovakia, Romania kaj o zhutipe numa po tatjaripe del cerra love. Ande Chexikani Republika andar le socialne love vash o kher zhanen te potjinen vash o kher thaj andar pengi potjin numa cerra love trubun te den. Le maj chore familiien kade ashel cerra love kana potjinen vash o kher. Ba/ama kado sistemo na labjaren kodola manusha kaske ande segregacia si khera so le Roma labjaren thaj ke 'socialne khera'. Jekh kaver regulacia ande Chexikani Republika si, ke le lokalne governmentura shaj alosaren 'zona/thana bi zhutimesko' kaj le manusha na xutren socialne zhutipe. Sar rezultato, le manusha kon labjaren le socialne kherenge love na zhan ando foro, numa pe marginalne thana te zhuven/trajon. E kriselin kamlas te parovel e regulacia, ba/ama inke naj decizia kana iskirinde/pishinde kado synthesis reporto.

¹⁵ Kenna, P., Benjaminsen, L., Busch-Geertsema, V. and Nasarre-Aznar, S. (2016). *Pilot project - Promoting protection of the right to housing - Homelessness prevention in the context of evictions. Final Report*. European Union, p. 175. Shaj dikhen: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/0c16776d-1e4e-11e6-ba9a-01aa75ed71a1/language-en>

Phari si le dromara Roma thaj le Travellerura te xutren kherenge socialne love. Ande Franca, le manusha kon ande karavanura zhuven/trajon na xutren kherengo zhutipe, numa atunchi te o karavano pe jekh cerra vrema/vakti si pe jekh than thaj te potjinen love kothe shaj te ashen. Pasha kadi o zhutipe so kathar projektura aven, shaj ke zhutinen te maj cerra love te potjinen le chore manusha pe khera, ba/ama si te zhan ande normalne khera. Ande Bari Britania le Travellerengo socialno zhutipe le manushenge den kaske si le thana kaj le Travellera beshen; kade xoxaven le Travelleren kon pe lokalne autoritetenge thana ashadyon.

Le Roma kon dromaren ando EU phares shaj resen le kherengo zhutipe ke e kriteria phari si. Miselake le Roma kon na ande Germania zhuven/trajon maj phares resen socialne kherengo zhutipe sar le Sinti thaj Roma kon ande Germania beshen. Kathar o bersh 2016 le manusha kathar e Romania, Bulgaria thaj Slovakia, kas na sas oficialne butja, na xutren diferentne zhutipe. Anda kadi na xutren socialne zhutipe so le bi butjake manusha shaj xutren thaj kon na zhanen te potjinen pe esencialne butja ('ALG II'), na xutren jekh minimalno potjin thaj kherenge love. Ba/ama jekh pozitivno misal si o *Wohngeld*, o mainstream so zhutipe si pe khera, thaj kado na lel sama pe rezidanciako statusi vaj pe nacionaliteta.

Maj but pharipe-sar naj le Romen identitetake dokumenti, na zhanen te ginaven thaj te iskirinen/pishinen, naj len informacia- na mukhen le Romen te xutren kherengo socialno zhutipe. Te keren aplikacia pe socialno kherengo zhutipe but administrativne butja trubun te keren. Ande Grekia le reportura sikaven, ke e aplikacia but phari si le Romenge kon na zhanen (vaj numa cerra zhanen) te ginaven thaj te iskirinen/pishinen thaj kon pe informalne thana zhuven/ trajon. E pharimata ke shiba ande Skandinavia thaj ande dulmutane EU thema but problema si ke kade le Roma na resen le socialne zhutipe, maj feder le Roma kon dromaren ando EU. Ande Romania, Slovakia thaj Bulgaria te naj varikas lokalno adreso registralime, naj ID karta shaj ke na xutrel socialne khera.

Diskriminacia thaj segregacia ande kherengi situacia

Si EU thema kaj le governmentura mangel te hatjaren o baripe ke kherengi segregacia. Ande Chexikani Republika, Ungro, Romania thaj Slovakia bute projektencia kamle te dikhen sa le marginalne grupura. Labjarde kvantitativne informacii sar ando Ungro kerde e 'segregaciaki mapa' so andar cenzuseski informacia kerde, vaj kombinacia le census thaj kavera kherutne surveyenge sar ande Romania (sar o '[SocioRoMap](#)'), vaj kvalitativne informacii sar ande Chexikani Republika kaj kerde e lista pala 'socialne ekskludime thana' thaj ande Slovakia o '[Atlas of Roma communities](#)'. Shaj ke naj bari kvantitativno informacia, ba/ama ande sa le EU thema le Romen cerra shaibe si te xutren khera kaj vi gazhe zhuven/trajon ke bari si e diskriminacia.

Ande maj bute thema kaj le maj bute Roma zhuven/trajon akana avilas e vrema/vakti te parujen pengi situacia. Shaj ke baro financialno zhutipe avel kathar o ESF thaj o ERDF ke marginalne grupura, e maj bari butji kodi si te agordisaren le segregaltne thana ande Bulgaria, Romania thaj Slovakia. Le intervencii -save phenen ke le Roma na trubun ande segregacia te zhuven- thaj le integraciake projektura na zhanen buxles te labjaren ke e politika na kamel nish po nacionalno thaj nish po lokalno niveli. Ba/ama ande Chexikani Republika le nacionalne kondicii ko ERDF so zhutinel le socialne khera vakerel vi pala anti-segregacia.

Ande Italia thaj ande Portugalia segregacia keren vi ande akanikutni projekto kaj manushen traden pe njeve thana. Indirektne projektura shaj zuraren e segregacia te le khera ande segregaltne thana si. Miselake ande Finlanda, ciknarde le socialne love thaj anda kadi le bare khera pe cikne khera trubun te parujen kaj maj cerra love trubun te potjinen. O RCM reporto ande Finlanda phenel ke kadi situacia shaj tradel le Romen pe maj chore thana. Ande Espania shaj ke kerde jekh njevi strategija pala le khera so ando Madrid thaj ande kavera thana labjaren, ba/ama le Roma ande segregaltne thana thaj po telepo/mahala zhuven/trajon.

Le govermenteske programura maj feder pe legislacia le informalne thanenge lel sama thaj na pe aktivno desegregacia. Bute CEE thema kerde intervencii pala le pilot legislacia: ande

Slovakia po mashkar ande 2000 bersha zumade te mangel le lokalne governmenten te keren hakaja pala o rajipe e phuvako. O 'Atlas of Roma Communities' ando bersh 2013 phenel ke legislacia kerde vaj shaj keren legislacia 2/3 le phuvenca pe Romenge thana (le phuvako rajipe uzho si). Maj sigo te keren o proceso ando bersh 2017 maj lesni sas e butji thaj o ESIF love das pe legislacia. Ande Bulgaria 15 bershenca maj anglal line te keren e formalizacia thaj legislacia; ba/ama le lokalne autheriteti phares zhutinde te keren kherengi legislacia pe Romenge thana, shaj dikhas ke si khera save ande lasho statusi si te dikhas e kriteria. Shaj ke e legislacia del shaibe le Romen, von na zhanen te labjaren, ke na pinzharen le legalne butja thaj vi but administracia trubunas te keren, so na zhanen sar te keren. Ando Ungro cerra lokalne programura kerde konekcia le projektencia pala o investimento: save butji keren, lengo fokusi kodi si te keren renovacia pe nasula khera. Ande Romania jekh cikno ROMACT projekto manglas te keren legislacia pala le khera ande Romenge thana. O ESIF manglas te kerel legislacia le kherenge ande Romane grupura, ba/ama naj amen informacia pala le rezultati. O RCM reporto ande Franca phenel ke dosh sas ke regulacia kerde le informalne karavenca pe agrikulturalne thana. Ba/ama ande Kroacia sikade ke e legislacia lashe rezultati kerel.

Ande Europa zorasa traden le manushen kathar le temporalne thaj informalne kampura maj feder te naj lashi e higienia.

Zoraripe/Zhutipe ande kherengi kondicii

E kherengi projektongi implementacia le civilne organizacii thaj le lokalne governmentura kerde save diferentne sas ko than, ko niveli thaj na perdal le nacionalne hakaja kerde butji. Von le partikularne vaj le but sigutne situacienca kerde butji numa. Si EU thema kaj o governmento, lokalne governmentura thaj civilne organizacii programura kerde te keren renovacia pe chore Romenge thaj gashenge khera- thaj na line sama kaj zhuven/trajon.

Shaj ke kadala programura zhutinde le kherengi kondicii ba/ama shaj ke vi zurarde o thanutno thaj socialno duralipe thaj kovlarde e Romengi inkluzia. Kasave programura sas ande Slovakia 'maj cikne standardeske khera' so financialne zhutindas o them (maj buder sar 75 procentesa) thaj e implementacia le lokalne governmentura kerde, ke njeve socialne khera kerde le Romenge kon ande segregacia zhuven/trajon; vaj ando Cipro kaj le kherenge programura njeve khera den ande segregacia thaj njeve kondicii keren.

Sistematikalne lungi intervencii ande kherengo sektori ande diferentne thema sikaven ke le hakaja pe themesko nivelo esencialno si e strategia butaig mishto te avel. Ande Bari Britania lokalne autoriteti but butji keren te zhutinen pe situacia. Von anda kodi line butji te keren ke kadala karavanura pe nasula thana sas sar kaj o gunej si vaj pe kavera melale thana vaj pashal ko zibano. Bute lokalne governmentura ande Bari Britania kerde o 'selektivno mukhipe' te mangel zorasa le manushen kon khera si te le khera minimum standardenca te den thaj te keren kontrakto. Kadi shaj zhutinel le Romengi kherengi situacia ando privatno sektori.

Ande Grekia, njevi strategia kerdas o them thaj njeve hakaja andas. Le rezultati diferentne si: pe kaver thana te traden le manushen kon ande kampura vaj po telepo/mahala zhuven/trajon, te zoraren e infrastruktura, thaj te den zhutipe te rakhen khera pe foreske integralne thana. Jekh Roma mentoring programo keren te zhutinen o resipe ke programura thaj socialne zhutipe.

Jekh kaver misal shaj dikhas ande Polska so akanak keren. But lokalne governmentura lisavenas ko Roma Programme, thaj mishto labjarde le love te keren khera, te keren o rundzh, te keren e gunesjesko than thaj e pajesko sistemo, thaj te keren thana le shavorenge kaj shaj khelen pen tmd. Pashal ko 24 procento le Roma Programme-esko aba labjarde njeve te keren le kherengi kondicii. Ande Holandia, bute bare forura kerde strategii te keren inkluzia le migrantenge, mashkar lende vi len Romenge. Ande Litvania, but projekto kerdas o governmento perdal o NRIS thaj o governmento ando Vilnius las te del socialne khera le Romen pe integralne thana vaj potjindas lenge jekh kher shaj beshen.

Si thema kaj zumade te keren maj bute intervencii, sar integralne dikhipe, institucienge thana thaj koperacia. Sitjile pala e funkcia, pala le planura, o balanso ke interesti thaj sar

te keren jekh programo pe lungo vrema/vakti thaj sar avela efektivno kana agordisarel. Ba/ama le intervenciengo niveli thaj e politika cikne si te dikhas soske bare si le problemi.

LE SASTIPESKE HAKAJA THAJ O IMPAKTO PE ROMA

Egalno resipe ke sastjipeske zhutipe

Sa ande EU thema le sigutne sastjipeske zhutipe sakon shaj resel, ba/ama na ande Slovakia kaj love mangel vash e lashe zhutipe: kada butjasa azbaben le Romen. Resipe ko generalno sastipe- si kaj trubun te potjinen- ande Europake thema kodo manush resel kon potjinel e sastjipeski taksa. Le grupuren sar le Romen naj sastipeske zhutipe. Le RCM themenge reportura sikaven ke le Roma na zhanen te potjinen le love (ande Bulgaria, Romania); naj len dosta zhanipe pala e burokracia (reportura ande Bulgaria, Franca, Estonia thaj Italia); naj len 'oficialno beshimasko than' (maj feder ande Irlanda); shibaki pharimata (reportura ande Austria, Dania vaj Germania); cerra butjengi historia (ande Bulgaria, Germania vaj ande Italia); vaj migrantengi statusi si len (reportura ando Belgium, Dania, Franca, Germania, Italia thaj Holandia).

Le Roma kon ande Bulgaria, Romania, Grekia thaj Italia zhuven/trajon bute zhenen naj resipe ko sastipesko zhutipe. Ande Romania le Romane grupurenge 46 procento naj sastipesko zhutipe. Jekh rodipe ande Italia sikadas ke 94 procento le Romenge kon ande segregacia zhuven/trajon ando Milan naj sastipesko zhutipe. Ande kadala thema, kade shaj zhutinenas pe chore socialne grupura sar le Romen, ke bi lovengo den len sastipesko zhutipe. Ba/ama e Grekia mangel te parugel le hakaja thaj te zhutinel le Romen kon legalne na resen o sastipesko zhutipe ande thema kaj zhuven/trajon. Ando bersh 2016, hakaj kerde pala bilovengo resipe ko publikalno sastipesko zhutipe le chore grupenge.

Shaj ke le Roma resen sastipesko zhutipe, le Roma kon cerra potjin si, but pharo si lenge te potjinen love pe kavera butja ande sastipesko servizo. Shaj ke trubul te potjinen extra love te resen jekh servizo, miselake te zhan ko doktori (ande Austria thaj ande Chexikani Republika), but trubun te potjinen vash le draba (Chexikani Republika), thaj love trubun te potjinen kana dromaren ando maj pashutno foro kaj o doktori si (Chexikani Republika, Kroacia, Grekia, Ungro, Italia, Romania, Slovakia) vaj te potjinen naisaripeske love le doktorenge thaj le butjarenge ande hospitala (Ungro). Le civilne organizacii butji keren te le Roma shaj resen bi lovengo le kuch servizura. Ba/ama numa hakajengo thaj fiskalno paruvipo shaj zhutinel te avel sistematikalno njevipe.

Jekh kaver importante faktori si ke but mol pe lokalno than thaj pe geografica sar resen le Roma fizikalne sastipesko zhutipe. O resipe ko sastipesko servizo naj egalno ande situacia kana: naj kon te del vakcina le Romane shavorenge, maj but sar 100 butjarenge pozicii shushes si (doktorenge thaj le butjarenge ande hospitala), naj bari hospitala kaj le Romane grupura zhuven/trajon (Cipro, Grekia, Bulgaria, Ungro, Slovakia), le sastipeske butjara maj lokhes resen ke Roma kon ande segregacia zhuven/trajon (Kroacia, Italia, Romania, Slovakia), vaj kana but vreme/vakti trubun te azhukaren/uzharen ande hospitala (Grekia, Ungro).

Shaj ke vi e politika mangel te zhutinel pe kadi situacia, but phari si. But administrativne, thaj kuch finansialne thaj politikalne butja trubun te keren te avel jekh njevo generalno sastipesko sistemo. Ba/ama ande bersha 2010-2012 ando Ungro pe chore thana kaj but Roma zhuven/trajon njeve thana kerde le nasvalenge. Kado projekto o EU das love thaj but lasho sas ke kade maj but zhene zhanen the zhan ko doktori.¹⁶

Le Romane grupurengi geografikalno koncentracia shaj avel jekh shaibe te zhutinen len. Kadi si e situacia ande Polska ande *Malopolska* thaj *Śląsk* kaj but chore Roma si. Kothe specialne love si kana keren prevencia, kontrola. O programo kerdas 10 lokalne governmentura thaj 11 civilne organizacii, mashkar lende vi Romane organizacii. Ande phurengi rehabilitacia si kontrola, le 'parne dyesa', kana bi lovengo shaj zhan ke specialist

¹⁶ Elek, P., Váradi, B., and Varga, M. (2015). *Effects of Geographical Accessibility on the Use of Outpatient Care Services: Quasi-Experimental Evidence from Panel Count Data*. *Health Economics*, 24: 1131-1146. doi:10.1002/hec.3201.

thaj shaj keren kontrola thaj shaj resen vakcina; le shavora thaj terne shaj zhan ke jakhengo, kirlesko thaj dandengo doktori; shaj zhan ko zhuvjengo doktori thaj vakcina den le shavorenge. Kadala zhutipe but lashe si ba/ama but importante si te avel generalno lokalno sastipesko zhutipe. Jekh kaver lesni metoda te zhutinen e sastipeske servizura pe chore thana, ke mobilne sastipesko zhutipe den le Romenge ande Bulgaria. Le love o PHARE del kathar o bersh 2016.

Le sastipeski informacia le Roma maj cerra resen sar le gazhe. Vi kana resen le Roma e informacia, na patjan ande sastjara, butivar si len nasula eksperiencia lenca, ke diskriminacia kerde le Romenca. Ande Bulgaria butivar xoxaven pala informacii. Kothe na phenen le manushenge ko na potjinen e taksa, ke si shaipe pe specialno sastipesko zhutipe le chore manushenge. Jekh kaver misal ande Slovakia si kaj na lashe planura phenen le Romenge kon numa cerra love zhanen te potjinen pe sastipeski taksa.

Egalno resipe but relevantno si ande maj bute thema sar ande Bulgaria, Ungro, Romania thaj Slovakia. Vrema/vakti thaj love trubnas te den pe publikalno sastipeski orientacia thaj edukacia. E solucia kodi si te zhutinen le socialno-kulturalno vaj shibako pharipe le avrutne Romenge (kon dromaren ando EU vaj ande trito thema beshen). Pe paluni e Dania jekh lashi misal si: sa le manushenge kon bilovengo resen o sastipe, hakaj si te mangel interpretacia, kana vi o doktori phenel ke kado importante si. Ando bersh 2017 mangle le manushen te sitjuven e Daniaki shib thaj njeve hakaja ande thaj kon manglas interpretacia thaj kon aba maj but sar trine bersha zhuvnas/trajonas ande Dania, love potjinde vash e interpretacia. O njevo hakaj vi but pharimata andas: miselake le Roma kon na vakerenas/vorbinenas e Daniaki shib le simptomura, so hatjarde perdal o nasvalipe na zhangle te phenen. Kadi vi kodolenge pharo si kon vakerele e shib. Anda kadi shaj ke le doktora na hatjarde so si le Romengi problema. Vaj kavera manusha andar e familia (vi cine shavore) kerdas e translacia vi pala senzitivne nasvalipe so pharo emocionalno situacia sas.

But importante si te patjan ande servizura ko sastjipe. But Roma ando Cipro numa ande hospitalura thaj klinika patjan so po Vordorigutno parto si ando them, ken a patjan thaj phari si e komunikacia le doktorencia thaj sastjarenca kon ando Mesmerigutno parto behsen (maj feder e turkisko shib vorbinen/vakerele sar e grekisko).

Le Romengi ekskluzia kathar o sastipe

Le RCM themenge reportura sikaven, ke le projektura save kadala situaciosa keren butji na dikhen ke zurales importante si kadi area: maj feder numa le xuva lasharen ba/ama angluni prioriteta trubunas te den la.

Ande Franca o National Centre for Helath Insurance kerdas jekh specialno centro le EU manushenge kas naj butji, potjin thaj ande Franca zhuvn/trajon. O Nîmes jekh foro si kaj centralne dikhen sa le aplikacii kathar le EU manusha kas naj butji thaj ande Franca beshen. Ba/ama kadi butji shaj kerenas le lokalne centrura. Le RCM reportura ande Franca phenen ke anda kadi maj but vrema/vakti trubun len pe butji. Le RCM reportura ande Germania jekh lasho misal sikade (so akana temporalno si) thaj kado pilot projekto o 'keras uzhe o centro' (so ande Vordorigutno Rhine-Westphalia thaj Hamburg si) kaj le manusha kas naj sastipesko zhutipe vaj naj uzho statusi ando sastipesko zhutipo, vi kodola manusha shaj resen sastipeske servizura. Ande Holanida, lokalne sastipeske programura so kerel o Ministry of Helathcare, Welfare and Sport andar le 'reparaciake love' (*Rechtsherstelgelden*) finansialne zhutipe dine le Romane civilne organizacienge. O univerzalno sistem o 'grizharicengi kontrola' (*védőnő*) ando Ungro zhutinen sa le dejenge kon khamne/phare si thaj sama len pe shavore zhi kathar o rakhadimo/biandimo zhi ke shkola (ande kadi situacia e intervencia na po dujto prioriteta si).¹⁷ Ande Chexikani Republika o governmentalno Agency for Social Inclusion (ASZ) zhutinel le rodipe pala sastipe ande socialne chore thana. Kethane le National Institute for Public Health-esa kerde jekh metoda te keren promocio pala le sastipeski mentor poziciake. O ASZ kethane le Institute

¹⁷ http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0008/80783/E84926.pdf p. 61

for Health Information and Statistics-esa dokumentacia kerel le doktoreng pa interkulturalno thaj inter-socialno komunikacia ande edukacia. O ASZ zhutindas le lokalne governmentura te keren projektura so mangen te ashaven adikia ke drogi thaj ko khelipe.

Jekh lasho misal si so shaj kerenas ande kavera thema, le treningura thaj butji le Romane sastipeske mediatoreng, kon shaj den le manushenge informacia thaj shaj zhutinen le Romen te patjan (Grekia, Italia, Bulgaria, Romania vaj Slovakia). Ande Slovakia kethane kerde butji le governmentalne thaj civilne organizacii thaj jekh baro pilot programo-so jekh civilno organizacia kerel- kerde pala le Romengi sastipeske zhutipe 'Healthy Regions; (*Zdravé regióny*) kaj e implementacia jekh governmentalno organizacia kerdas thaj ande soste vi o Ministry of Health zhutindas (pala kadi o ESIF del love po programo). Kado programo butji del maj but sar 270 Romane sastjipeske asistantenge kon kathar le Romane telepura/mahala avile ande 250 thana thaj ande efa hospitala, thaj rodipe kerel kethane le Romenca pala le Romengi sastipeski situacia ande 500 segregaltne thana. Ande Romania jekh sastipesko mediator programo but lasho sas ande 45 chore Romane grupura. E fundacia kerdas o EEA/Norway Grants thaj e Romani civilno organizacia '*Centrul Romilor pentru Politici de Sănătate*' thaj *Sastipen* sas le partnerura ando projekto. Le interkulturalne mediadora shaj vakeren/vorbinen le nasvalenca, ashaven le konfliktura thaj but informacia phenen le nasvalenge. Ando Belgium le themesko RCM reporto phenel ke but importante si le Romane mediatorengi butji ke kade shaj keren optimizacia pala le mediatorengi lashi butji.

Kavera butja sar ande Grekia le Roma Departments so parto si le Community Centres-enge ande lokalne governmentura kaj le Roma zhuvn/trajon, lashi butji keren ke but informacii den le Romenge pala le publikalne sastipe.

Informacia pala le Romengo sastipe

Ande sastipeski situacia le hakajen po EU-niveli maj cerra direktno impakto si. Shaj ke o EU del love te keren rodipe thaj projektura, le EU thema len sama pe sastipeske hakaja so shaj lasharenas le Romengo sastipe. Anda kadi si but importante te keren sastipeske hakaja, te den financialne zhutipe thaj te keren implementacia o NRIS thaj le nacionalne sastipeske strategii. Kadala lashe te aven, but importante si te le Roma andar le Romane komuniteti shaj keren butji ande kreacia thaj monitoring ande reportura pala le sastipeske hakaja. Kaj si shaibe le Roma shaj kerenas butji vi ande implementacia-govermentalno koperacia le *Equis Sastipen*-esa ande Espania jekh shukar misal si- ba/ama ande Polska le lokalne Romane civilne organizacii phenen ke na mukhle vi von te keren butji.

Ande EU thema diferentne hakaja trubun te keren ke ande thema difrente si e kvaliteta, le publikalne sastipeski institucii, sastipeski taksa, le sastipeske financialne zhutipe, publikalno thaj privatno sastipesko sistemo. Kadala diferencii shaj paroven e Romengi phari situacia. Le hakaja but importantne si, ba/ama but mol sode love den le thema pe sastipesko sistemo: vi ande Litvania, Polska, Ungro vaj Grekia le thema 2/3 lovenca maj cerra love den pe manushengo sastipe sar e Germania vaj o Shvedo.¹⁸ Le maj bute Roma ando EU ande SEE thaj CEE thema zhuvn/trajon kaj le themeske love po sastipe maj cerra si sar e Europako median, vi kade te dikhas le GDP procento.¹⁹ Anda kadi te lasharen le sastipesko sistemi ande kadala thema maj but love trubun te den sar ande in Ratorigutne thaj Vordorigutne Europake thema.

Le phare situacii diferentne si ande sa le EU thema pala e sastipesko zhutipo. Sar maj anglal iskirindam/pishindam but pharipe anel le themenge kana naj univerzalno sastipesko zhutipo, kana love trubun te potjinen te resen zhutipe, le draba kuch si, thaj phares resen le sastipeske servizura. Ba/ama ande thema kaj *de jure* univerzalno vaj pashal ko univerzalno sastipesko sistemo si, kothe le Roma maj cerra vreme/vakti trubun te azhukaren pe sastipesko zhutipo thaj maj feder si len resipe.

¹⁸ 2017 vaj maj njeve informacii shaj dikhen: <https://data.oecd.org/healthres/health-spending.htm>

¹⁹ Amari kalkulacia kaj dikham le Eurostat informacii shaj dikhen: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Government_expenditure_on_health

Jekh importante butji line sama ande EU thema, ande Bulgaria, Chexikani Republika, Kroacia, Germania, Ungro thaj Irlanda, kaj naj administrativne sastipeske informacii pala le ethnikalne grupura so shaj labjarenas ke hakajengi analizacia. Kadala senzitivne informaciienge privatnr hakaja si, ba/ama kaj na kiden kasave informacii kothe maj pharo si te keren analizacia thaj te dikhen e diferencia mashkar le Roma thaj gazhe ande sastipeski situacia. Ande kadala situacii maj kovle informacii, surveyura dikhen sar subjektivne informacii vaj anekdotacia. Kadala informacii but importante si kana le evidencialne informacienca keren hakaja pala o sastipe. Jekh misal sikadas e Bari Britania²⁰ kaj e legislacia na numa mukhel e ethnikalne informaciiengo kidipe, ba/ama sar legalno mangipo si kothe (inke naj legalno obligacia). Kado mangipo na del 100 procento ke le 'Gypsy/Roma/Traveller' kategorii savaxt/sakana ande ethnikalno monitoring avena thaj vi losarena pe manushenge privatne hakaja. Ande thema kaj na kiden administrativne informacii pala ethnikalni sastipeski diferencia, maj kovle thaj maj cerra objektivne informacii shaj labjaren mishto. Kasave lashe misela sikavel o dokumenti 'Frequent Mental Distress in Irish Travellers' vaj o "[Roosa](#)" [wellbeing study ande Finlanda](#).²¹

Le Romenge phare situacii ande sastipe na zhanas te sikavas ande kado reporto. Sar maj angal phendam naj lashe administrativne informacii ande bute thema. Ba/ama but sastipeske area si kaj le Romen maj nasula rezultati si sar le gazhen. Le kondicii so iskirinas/pishinas maj nasul si ande chore Romane komuniteti thaj e shavorengi, ternengi, romnjengi thaj phurengi situacia inke maj phari si. Le RCM reportura phenen ke le problemi si: cerra shavore xutren vakcina (Grekia, Romania, Slovakia, Bari Britania); baro numero le HIV-AIDS vaj Hepatiseske (Bulgaria, Latvia, Italia, Slovakia); khamnje/phare romnjengo nasvalipe (Chexikani Republika, Bulgaria, Franca, Germania, Ungro, Irlanda, Portugalia, Romania, Slovakia, Slovenia, Espania, Bari Britania; cardiovascular/ jileski thaj vunengi problema (Germania, Ungro, Romania, Slovakia, Bari Britania), problema ko parno buko (Germania, Italia, Romania, Slovakia, Bari Britania); mentalne problemi thaj situacii kana mudaren pen (Irlanda, Italia, Bari Britania); diabetes, le manusha thule si, na lashe xabena te xan (Germania, Grekia, Romania, Portugalia); cigereta cirden/pijen,alkoholo pijen, drogo labjaren (Chexikani Republika, Bulgaria, Grekia, Italia, Latvia, Ungro, Romania, Slovakia, Slovenia, Bari Britania); nasula danda (Kroacia, Germania, Grekia, Litvania, Shvedo). Trubunas te keren hakaja pala kadala problemi -vi prevencia thaj vi te sastjaren-ande Romane komuniteti.

Jekh pozitivno butji si ke but lashe misela si kaj mashkarthemutno aktivizmo keren te zhutinen le Romengo sastipe. Kadi butji kerel o UNICEF thaj o *Médicins du Monde* ando Belgium, Bulgaria thaj Franca, vaj o Open Society Institute ande Bulgaria.

Diskriminacia thaj anticiganizmo ande sastipe

Naj egalipe ande sastipesko servizo thaj sar iskirindam/pishindam vi indirektno diskriminacia si, ba/ama pasha kadala ande bute EU thema le Romen direktno diskriminacia resel ande sastipeski burokracia thaj ande themesko thaj privatno sastipesko sistemo. Kadi shaj dikhas ande forma (e lista na phenel sa e situacii): agresivno komunikacia labjaren e butjara ande hospitala (Chexikani Republika thaj Slovakia); na mukhen le Romen te dikhen pengi familia ande hospitala (Holandia); pe segregaltne thana rakhadyon le Romane shavora (Bulgaria, Chexikani Republika, Romania, Slovakia); kana le Travellera ko doktori kamen te zhan trubun te sikaven jekh dokumento pala pengi adreso (Bari Britania); love mangen kathar le Roma kon ando EU dromaren ba/ama von bi

²⁰ Ba/ama sit e keren inke but butji. Cf. Peter J. Aspinall (2014). *Hidden Needs/Identifying Key Vulnerable Groups in Data Collections: Vulnerable Migrants, Gypsies and Travellers, Homeless People, and Sex Workers*. Centre for Health Services Studies, University of Kent. Shaj dikhen: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/287805/vulnerable_groups_data_collections.pdf

²¹ McGorrian C., Hamid N. A., Fitzpatrick P., Daly L., Malone K. M., Kelleher C. (2013). *Frequent mental distress (FMD) in Irish Travellers: discrimination and bereavement negatively influence mental health in the All Ireland Traveller Health Study*. *Transcult Psychiatry*. 2013 Aug; 50(4):559-78. Shaj dikhen: https://www.researchgate.net/publication/256612079_Frequent_mental_distress_FMD_in_Irish_Travellers_Discrimination_and_bereavement_negatively_influence_mental_health_in_the_All_Ireland_Traveller_Health_Study

lovengo shaj resen o sastipesko servizo (Germania); na den le Romen sastipeske servizura (Chexikani Republika, Italia). Jekh extremo situacia sas ande Chexikani Republika kana na dine le Romen sastipesko zhutipo. E manusha ke ambulancia na mangen te zhan pe `nasula adresi' thaj phenen ke le Roma kon nasvale si, numa anda kodi akharen len te na potjinen love- love trubunas te potjinen, von te zhan ande hospitala. Le Roma daraven pengo sastipe thaj anda kadi na phenen khanchi kana ande kasave anticiganiste situacii si. Ande bute EU thema kana anti-diskriminacia pecisajvel ande sastipeske servizura, le kriselinja sama len pe kadala situacii (Slovakia, Bari Britania), ba/ama le kazurengi historia na sakon shaj resel, dikhel. Kaj shaj dikhen le informacii, kothe vi akanak shaj dikhas ke le Romenge hakaja azbaven (Ungro).

Bute kazura si, miselake ande Slovakia kana pe romnjen kade keren sterilizacia ke von na kamen. Kadala butja aba naj slobodo te keren ke nacionalne hakaja kerde thaj nish o European Court of Human Rights na mukhel thaj vi baro impakto kerdas pe nacionalno hakajengi agenda.

Le RCM reportura ando Ungro thaj ande Romania phenen ke but zhutinelas pe situacia te kerenas programura pala senzitacia, lashi interkulturalno komunikacia thaj treningura pala anti-diskriminacia le sastjarengi kana sitjuven. Kadi idea ande Espania kerdas o *Equis Sastipen* vaj ande Bari Britania o Roma Support Group treningo kerdas le butjarengi ando National Health Service. Kadala programura lashe si zhi kaj naj tokenistikalne sar ande Chexikani Republika. Kothe e komunikaciaki klasa perdal duj chasura sitjarde le sastjarengi ande Chexikani Republika. Jekh kaver projekto so zhanelas te zhutinel pe situacia kodi avelas te den love, but butji te keren, te keren treningura te aven maj bute Romane doktora thaj butjara ande hospitala. Si thema kaj but butji keren pala kado programo sar ande Bulgaria kaj paramedic treningura den le Romen. Vaj o Traveller Primary Healthcare Projects ande Irlanda so jekh but lasho programo kerel ke kamel te lasharel le Romengi situacia kon but bi egalipe resel ande sastipesko sistemo.

EDUKACIA

Resipe ke edukaciaki informacia

Ande RCM reportura, ande analizacia le themenge strategienge pala e Romani integracia thaj ande analizacia le edukaciake hakajenge but zhutinel le edikaciaki informacia, Si EU thema kaj e nacionalno statistika zhanel te kidel kvantitativne informacii, naj dosta informacia te hatjaren o mehanizmo, e motivacia thaj njeve hakaja thaj programura te keren te dikhen e edukaciake problemi thaj pharipe so le Romane manusha thaj komuniteta resen. Le civilne organizacii but informacia den ke nacionalno statistika ke but rodipe keren fokus grupenca, riportura thaj kvalitatifne surveyura keren thaj but lashe rezultati den.

Le informacii pala o anticiganizo ande edukaciako sistemo na kathar le publikalne autoriteti aven ba/ama kathar le civilne organizacii sar o FRA. Pala le Romengi segregacia thaj ke but Romen traden na chachikanes ande specialne shkoli numa ande cerra EU thema si iskirime/pisime sar ande Chexikani Republika, Slovakia thaj Bari Britania.

Le maj cerra informacia pala le Roma po ECEC thaj po oprutni edukaciako niveli si. Le maj bute informacii kathar le civilne organizacii thaj kathar le ekspertura aven. Ba/ama e Irlanda thaj ande Bari Britania duj thema si kaj kiden ethnikalne informacii po oprutni edukaciako niveli te zhutinen e chore studentengi situacia.

Si EU thema kaj resipe den kaj le projektengi informacia. Le publikalne informacii sikaven le projektengo plano, kreacia tha rezultati. Si cerra thema save publikacia kerde le monitoring reporteske pala le Romengi edukacia. E Kroacia jekh pozitivno misal si ke kidel e administrativne informacii thaj vi surveyura kerel, publikacia del pala le NRIS-eske rezultati.

Ba/ama o kidipe le ethnikalne informaciengo jekh senzitivno thaj butivar problematikalno butji si. Miselake ande Italia thaj ande Latvia si surveyura ande shkola te informacia kiden pala le Romane studentengo numero thaj sitjipesko rezultati ande sa le klasi. O reporto ande Italia sikavel ke le sitjarengi responsibiliteta si te phenen kon si Sinti vaj Romano studenti. Ba/ama le sitjaren cerra zhanipe thaj but prejudicia si pala le Roma thaj lengi ethniciteta. Anda kadi le sitjara vi kodola studenten sar Roma vaj Sinti dikhen save maj chore si vaj save ande kampura zhuven/trajon thaj kodola Sinti thaj Roma studentura save na kasave Roma vaj Sinti si so von gindyinen. Kadi situacia shaj inkrel ke misklasifikacia thaj misrepresentacia le Romane studentengi ande edukaciako sistemo.

Resipe ke lashi edukacia le cikne shavorenge

Bute EU thema keren projekto pala e edukacia le cikne shavorenge (ECEC). Lenge NRIS sikavel rezultati, objektivura thaj indikatora. Ba/ama cerra vaj nish jekh projetko phenel po 100 procento ke le Romane familii thaj shavore maj mishto resena le univerzalne programura. Ba/ama ande Polska na kade si, ke o governmento jekh Romano ECEC projekto kerdas kethane le NRIS-esa.

Te naj servizura ande xurdjelin, le shavorengi edukacia maj nasul avla thaj, miselake ando Ungro, te naj o shavoro ande xurdjelin kana aba 3 bershengo/i si, atunchi len le financialne zhutipe kathar e familia. Te numa cerra shavore shaj phiren ande xurdjelin, le deja thaj dada maj phares zhanen butji te keren.

Mashkar le thema diferentno si kaj trubun te ingren le shavoren ande xurdjelin. Le RCM reportura ande thema sikaven ke kodola chore shavora kon na resle ECEC vaj na phirde ande xurdjelin, kodolen maj nasul situacia si kana len te phiren ande shkola. Kadi zorarel e situacia kana le Romane shavoren ande specialne shkoli traden na chachikanes thaj kana vi kavera strukturalne butjenca keren kombinacia.

Ande CEE thema kaj maj bute Roma zhuven/trajon numa ande Romania na trubul te phiren le shavore ande xurdjelin ande publikalno edukaciako sistemo. Le nacionalne edukaciako sistemo diferentno si kaj thaj sode xurdjelinja si. Ande bute thema den o 'hakaj' le shavorenge te phiren ande xurdjelin ba/ama e familia shaj alosarel. But programura si

save mangel te bararen le chore shavorengo numero ande xurdjelin ba/ama na len sama pe financialne, socialne thaj informaciake pharipe ando resipe ke edukacia. Sar rezulteta le chore Romen thaj kavera grupuren naj egalno resipe ko lasha ECEC.

Ande thema jekh bari problema si ke o edukaciako sistemo le cikne shavorenge phares zhanen te den than sa le shavorenge. Le EU thema naj fizikalno infrastruktura thaj than, nish lashe sitjara ande xurdjelin. O governmento ande Romania phendas, ke butara phende ke sa le shavora trubun te zhan ande xurdjelin, anda kadi naj dosta institucii thaj love te mukhen sa le shavoren ande xurdjelin.

Le chore Romane shavore (thaj kavera chore grupura) na zhanen te phiren ande xurdjelin ke kaj von zhuvn/trajon naj ECEC institucii thaj shkoli. Vi ande kodola thema, kaj sa le shavora trubun te zhan ande xurdjelin thaj na trubun te potjinen, le Romane shavoren pharipe si ke dur beshen kathar e maj pashutni xurdjelin. Vaj ke e xurdjelin na mukhel len te phiren vash e diskriminacia. Ande Germania thaj ande Franca, le shavora trubun te resen ECEC, na mukhle le Romane shavoren te phiren ande xurdjelin. Le RCM reportura kathar kadala duj thema sikaven ke anticiganizmo pecisajlas. Le financialne pharipen konekcia si ko potjipe te ciknjaren le love so trubun te den ande shkola thaj te na aven bare le love so pasha e shkolenge love trubun te potjinen. Ande Grekia thaj ande Bari Britania o ciknarde potjipen linko si ke bi butjake deja thaj dada.

Ande sa le thema si programura save potjinen sa le love vaj ciknaren le love so trubunas te potjinen te shaj resen ECEC. Le financialne pharipe si le maj bare te resen ECEC so sikaven vi le RCM reportura. Vi ande thema kaj bi lovengo shaj phiren le shavore ande xurdjelin kon aba 3 bershenge si, trubunas financialne zhutipe po xaben, transportacia thaj pe kavera butja. Le financialne pharipen linko si ko potjipe ke problema si but manushen vi kana maj cerra love trubun te potjinen vash e shkola, ke pe kavera butja but love trubunas te potjinen. Ande Grekia thaj ande Slovakia le deja thaj dada kaske naj butji maj cerra love trubun te potjinen vash e shkola. Bute Roma familii na phiraven penge shavoren ande shkola ke but trubun te potjinen po xaben thaj pe transportacia. Anda kadi nish kothe na phiren le shavore kaj na trubun shkolenge love te potjinen. Anda kadi bute Romane shavore na xutren ECEC.

O reporto na vakerel pala ECEC programura kaj butji keren le dadenca. Kadala programura pe shavora thaj pe deja len sama thaj le treningura le sitjarengenge ande xurdjelin na len mursha. Kadalasa na parujen e gender situacia ande edukacia.

Zhutipe ande edukacia zhi kaj le studenti agordisaren

Le shavorengo numero thaj sitjipe ande shkola

Ande bute EU thema ande palune 10 bersha le Romane shavorengo numero barilas, ba/ama inke but butji trubun te keren te resen ke sa le Romane shavore te phiren ande shkola.

Jekh but pinzhardi aktiviteta te bararen le Romane shavorengo numero ande edukacia thaj te lasharen lenge sitjipe kodi si, kana mediatora zhutinen lenge pe sa le niveli ande edukacia. Lenge butja diferentne si ande sa le thema. Ba/ama le maj importantne aktiviteti si te sama len te keren aplikacia le Romane shavore ande shkola thaj te zhutinen e lashi komunikacia mashkar le familii thaj le shkoli. Le mediatora mangel te bararen le Romane shavorengo numero ande shkola, mangel te lasharen e edukaciaki kvaliteta thaj sama len pe Romane shavore te na mukhen e shkola. Kana keren e programeski implementacia phari si dosta manushen te rakhen thaj te den len lashi edukacia te shaj zhutinen pe Romane grupura. Le mediatoengi kvaliteta diferentno si ande le thema thaj vi mashkar le regiona ande thema. But mol soske treningura xuterde le mediatora thaj sar zhangle te resen len. E kvaliteta thaj o impakto le mentoring programeske but mol pe mediatoengongo kulturalno hatjaripe thaj te na avel len prejudicia.

Le RCM reportura andar but thema misela sikaven ke le mediatora but strategii dikhen te bararen le Romengo numero ande edukacia thaj implementacia keren pala governmenteski strategii ande integracia. Miselake ande Bulgaria, Italia thaj Bari Britania bute institucii keren butji te bararen le Romane studentengo numero ande shkola. E Bulgaria thaj Bari

Britania le instituciengi informacia labjarel te dikhel savo studento naj ande edukaciako sistemo. Ande Bulgaria, kana zhanen savo student naj ande edukaciako sistemo, le Roma trubun te potjinen thaj vi kriminalne butja leren mamuj le Roma te phiraven le shavoren ande shkola. Ba/ama ande Bari Britania maj feder pe prevencia len sama thaj na pe kriminalizacia. Ande Italia 'multi-agency' grupura keren butji le Romane familienca thaj den len treningura thaj workshop programura. Kado zhutipe bararel le familiengo zhanipe pala le institucii thaj kade dikhen sostar/soske si importante e edukacia. Le misela kathar le thema sikaven ke le diferentne dikhipe, methoda sar bararen le Romengo numero ande edukacia: miselake, e Italia pe inkluzivno edukacia thaj pe zhanipe lel sama, e Bari Britania pe prevencia thaj e Bulgaria pe kriminalizacia. Shaj phenas, ke le negativne methoda maj kovle rezultati anen, ba/ama e prevencia thaj e inkluzivno edukacia but lashe si.

Le EU thema den love, mentora thaj tutora so jekh kaver methoda si so le civilne organizacii labjaren te zhutinen le Romane studenten te sitjon maj dur thaj maj lashe rezultati te aven len. Le programura save love den, maj feder ande CEE thema si, kaj le maj bute Roma zhuven/trajon. Si vi governmentalne programura save love den, ba/ama ando fokusi na le Roma si; pe len sar socialne thaj ekonomikalne chore studenti dikhen. Le mashkarutne shkolenko programo so love del maj feder pe vokacionalne treningura thaj pe dujto shanso len sama. Si manusha kon negativno kritika phenen ke le shkoli save love den, lengo niveli but kovlo/bizoralo si thaj na zhutinen le studenten maj dur te sitjon, na den treningura pala kompetitivne thaj lashe butja.

Ande bute thema le civilne organizacii, khangera vaj o them den programura kaj le studentura pala shkola shaj sitjon, kaj sitjara zhutinen le Romane shavoren te keren pengi kherutni butji, te sitjon shiba, thaj sitjaren len po kompjuteri, dombipe, sporto thaj kavera aktiviteti. Ande Romania thaj Slovakia kadala programura ande shkolenki institucii si; ando Ungro thaj Irlanda le civilne organizacii den than le programenge.

Le RCM themenge reportura, le EU themengo NRIS reportura na vakeren/vorbinen pala le sitjarengo zhanipe pala inkluzivno, multikulturalno edukacia kaj naj diskriminacia. Ande sa le EU thema o edukaciako sistemo but lashe rezultati reselas te le sitjara maj but treningura xutrenas, ba/ama numa cerra programura si, maj feder financialne (kana bararen le sitjarengi potjin). Si kana le sitjarengo trubul te potjinen te resen le treningura. Kana agorden le sitjara le treningenca na xutren diploma vaj kaver dokumento thaj kade na zhanen te lasharen pengi profesionalno profilo thaj pengi butji. Kadala treningura le civilne organizacii keren vaj ande univerzitetengi specialno pedagogialno programo si.

Le shkolako mukhipe, klasaki repeticia thaj tradipe kathar e shkola

Ande EU thema le hakaja pala e perioda zhi kaj jekh studento trubul te zhal ande shkola but impakto kerel pe situacia kana angal vremate mukhen le shavore e shkola. Le RCM themenge reportura sikaven ke le Romane studenten naj motivacia maj dur te sitjon. Shaj ke anda kodi si ke naj len but shanso butji te rakhen ke kothe maj baro shkolako niveli trubun. Bute Romane familienge nasul financialno situacia si thaj anda kadi maj cerra shanso si len butji te rakhen. Le terne Roma si te zhan butji te keren te zhutinen pengi familia. Le RCM reportura sikaven ke e diskriminacia ande butji, ke cerra shansura ande butji thaj cerra motivacia kasave butja si save baro impakto shuven/thoven pe Roma.

Ande le CEE thema kaj but Roma zhuven/trajon, le governmentura dualne trening sistemura kerde thaj ciknarde o maximum bersh zhi kaj jekh studenti trubul te zhal ande shkola. Anda kadi le Romane ternen maj cerra motivacia si maj dur te sitjon ande shkola. Ande Romania le studenti si te phiren ande shkola zhi kaj resen e dujto klasa ande mashkarutni shkola ba/ama ande kavera CEE thaj SEE thema kadi perioda ke jekh bersh vaj sar klasengo numero si iskirimo/pishindo. Le EU mangel te ashaven e situacia lana le Roma mukhen e shkola thaj anda kadi mentora thaj love de le Romane studentenge kon ande mashkarutni shkola sitjon. Ande CEE thema le programura le chore studentenge thaj lenge familienge si. Ande Kroacia thaj ande Polska numa le Romen zhutinen kadala programura; ande Romania o programo ande mashkarutni shkoli del than vi le Romen (jekh Romano kvota si kothe).

Kana le studentura e klasengi repeticia keren but shanso si ke von mukhena e shkola. CEE thema-Bulgaria, Chexikani Republika, Ungro, Romania thaj Slovakia- ande RCM reportura sikade e problema kana le studentura e klasengi repeticia keren thaj pala kodi mukhen e shkola (maj but informacia ande [themenge reportura thaj ando sinthezis reporto](#) shaj dikhen). Vi ande NRIS shaj dikhen ke mangel te ciknaren le Romengo numero kon mukhen e shkola. Ba/ama cerra themengo reporto vakerel/vorbinel pala specialne projektura te ashaven le klasengi repeticia thaj le shkolengo mukhipe.

Le reportura sikaven e bari diferencia mashkar le Roma thaj gazhe pala e shkolako niveli. Le univerzalne projektura pala e shkolako mukhipe na lel sama pe Romane studenti thaj lengi familia. Le projektura na resen so ande NRIS iskirisarde/pishinde pala e diferencia mashkar le Roma thaj gazhe ande shkolako mukhipe. Le RCM themenge reportura phenen ke 1/3 le Romenge mukhel e shkola angal e vrema vi ande Ratorigutne EU thema.

Le Roma cerra informacia xutren pala butja thaj kariero pala e edukacia so shaj zhutinelas len lashe decizii te anen. Le Romane ternengi decizia but mol pe lokalne shaibe thaj savi shkola phenel ke shaj zhan kothe Roma. Anda kadi te numa vokaciaki shkola si po lokalno niveli so maj palal na lashe butja den, atunchi le Romane studenti mukhena e shkola angal e vrema/vakti. Jekh separatno parto ande kado reporto pala e tranzicia vakerel/iskirinel kathar e vokaciake shkoli ke oprutni edukacia.

Pala e diferencia ande shkolako mukhipe but diferentne reportura kerde so si pala le Romane sheja thaj shave. Ande shkolako mukhipe si vi gender pushipe so shaj zurarel thaj shaj kovjarel e situacia. Miselake, le sitjarengi planura, negativne eksperiencii ande shkola, socialno pozicia so shaj ciknarel le edukaciake thaj butjake planura, baro impakto si pe gender pushipe. Le romane shave kasave murshikani butji keren kaj cikni si e kvaliteta thaj vi cerra love den. Le romane sheja butivar romeste zhan thaj kheral keren butji vaj zhuvjikane butja keren so inke cerra love del thaj kaj cikni kvaliteta si.

Le shkolake pharipe le shavorengi thaj familienge kon ando EU dromaren vaj migrantne si

Ande bute Ratorigutne Europake thema, le Roma kathar le CEE thaj SEE thema but pharipe si te phiren thaj te agordisaren e shkola. Le Romane migrantenge maj bare pharipe le njeve shiba si, te xutren rezidenciake dokumenti te zhaj resen edukacia, naj dosta institucii thaj le sitjara phares zhanen te sitjaren multikulturalne vaj chore shavoren.

Miselake, le Roma kon ande Austria kerde migracia na zhanen sar te resen edukacia thaj na zhanen ke si len hakaj ke edukacia vi atunchi te naj len permanentno rezidencia ande Austria. Sas situacii kana 20-30 Romane shavoren na mukhle le shkoli te sitjon ke na sas len rezidencialno statusi. Ande kadi situacia azbade le Romenge hakaja. Ande Germania, le Romenge but vrema/vakti, si kana maj but sar jekh bersh trubun te azhukaren te resen edukacia. Na ande sa le *Länder* shkoli trubun te zhan le migrantenge shavore; le migranta kas naj dokumenti na phiraven penge shavoren ande shkola ke kade trubunas registracia te keren ande autoriteti thaj daran ke e policia xutren len. Kathar o bersh 2013 o Swedish Education Act hakaj del le migrantenge ke edukacia vi atunchi te naj len rezidenciako dokumento. Le lokalne governmentura shaj keren pengi interpretacia thaj implementacia pala o Educational Act thaj anda kadi le maj bute lokalne governmentura na den edukacia le Romane migrantne familienge kas naj rezidenciake dokumenti.²² Ande Dania kodola EU migrante resen edukacia kon si nacionalno registracia sar EU butjarno/i, studenti vaj enterpretori. Te si vaj e dades vaj e deja kasavi registracia, si len hakaj te kethane avel e familia thaj le shavore te xutren edukacia pe pengi dejaki shib.

Ande Franca, but phari si le migrantne vaj EU-mobilne Romenge thaj le shavorengi edukacia te resen. Kadala pharipe vash e dokumentacia si thaj vash e 'bi lashe beshimaski kondicii'. Bute shkoli mangel oficialne dokumenti pala registracia ba/ama le hakaja phenen

²² Neville Harris, David Ryffé, Lisa Scullion, Sara Stendahl. *Ensuring the Right to Education for Roma Children: an Anglo-Swedish Perspective*. International Journal of Law, Policy and the Family, Volume 31, Issue 2, 1 August 2017, pp 230-267.

ke na trubun oficialne dokumentura pala e beshimaski situacia. O RCM reporto ande Franca phenel le 80 procento le EU-mobilne Romane migrantenge kon ande nasula thana zhuven/trajon na phiren ande shkola. Kadala telepura/mahala na den dokumentacia pala e beshipeski situacia. Le familii si te mangel le dokumenti kathar le lokalne governmentura, anda kadi bute familii kon na vakeren/vorbinen e francikani shib na zhanen te mangel le dokumentura thaj vi daran ke shaj keren lenca deportacia. Pe lokalno niveli, le governmentura na den thana le Romane shavorenge kaj shaj sitjonas. Ba/ama le forura hakaja mangel te keren reporto pala e edukaciako sistemo thaj te den than sa le shavorenge kas hakaj si ke edukacia.

Si cerra kazura kana le EU thema shibake klasura den te zhutinen e inkluzia, ba/ama le RCM reportura phenen ke kadala programura naj dosta te lasharen le Romane migrantne shavorengi situacia te phiren ande shkola. E Franca pedagogiake programura kerdas le shavorenge kon akana gele ande Franca thaj na zhanen francikanes, kadala si le UPE2A klasura kaj shaj zhan sa le shavore kon na vakeren/vorbinen e francikani shib. O programo mangel te zhutinel maj feder te vakeren/vorbinen francikanes thaj po agor te keren integracia ande francikano edukaciako sistemo. Le RCM reportura phenen ke o programo shaj zhutinelas le shavoren te phiren ande mainstream shkoli, ba/ama le studentenca ekskluzia keren thaj bari si e stigmatizacia thaj diskriminacia. Ande Germania le Romane shavore ande tranziciake klasa phiren thaj po paluno vudar shaj zhan ande shkola. Le Romane shavorencas segregacia keren kathar le gazhikane shavore. Le Romane shavoren pe lungo vreme/vakti sitjaren ande kadala situacii te sitjon e germanikani shib thaj integracia keren ko edukaciako sistemo. Sar rezultato, le Romane shavore maj cikni kvalitetaki edukacia xutren thaj na sitjon mishto anda kadi.

Participacia ande mashkarutni thaj oprutni edukacia

Promocia pala generalno mashkarutni edukacia

Le RCM themenge reportura sikaven ke cerra love thaj programo si ande EU thema te zhutinen le Romane studenten ande mashkarutni thaj oprutni edukacia. Jekh lashi praktika ande Romania e pozitivno diskriminacia si kana le Romane studenten specialne thana den ande mashkarutne shkoli. Kado hakaj phenel ke ande sa le klasura duj thana le Romane terne xutren.

Le maj bute zhutipe ande CEE thema le lovenge programura si kaj o them kerel e kreacia thaj e implementacia. Cerra themenge programura vi mentoring thaj tutoring zhutipe den pasha le love. Lovenge zhutipe den ande Kroacia kaj sa le studenti ande mashkarutni shkola shaj keren aplikacia kon phenel ke voj/vov Romano studento si. Kado baro zhutipe si, ba/ama na del mentoring vaj tutoring zhutipe so shaj lasharenas le Romane studentengo sitjipe, maj butivar zhanenas ande shkola thaj lenge rezultati maj lashe avenas. Ande Polska o "Roma Programme" kasavo si sar ande Kroacia, ke lovengo zhutipe del le mashkarutne studenten ba/ama kathe vi mentoring thaj tutoring xutren. O Bulgarian Ministry of Education and Science thaj o Roma Education Fund (REF) kerde jekh programo pala o lovikano zhutipe le Romane studentenge so vi mentoring thaj tutoring del. Ba/ama ando bersh 2019 o Bulgarian Ministry of Education ashadas o programo (oficialne na phende soske/sostar).

Ando Ungro but zhutipe thaj shaipe del le mashkarutne studentenge kon kathar socialne chore familii aven. O programo del lovikane zhutipe, mentoring ba/ama na zhutinel le studenten kon nasules sitjon. O Ungro del dujto shanso programura thaj treningura kathar le butjengo centro, ba/ama le Romen but pharipe si te agordisaren e mashkarutni shkola. Misala ando Ungro sikaven, ke shaj ke but zhutipe den, sar lovengo zhutipe, sar diferentne shkolenango programo, dual sistemo thaj treningura ba/ama na zhanen te lasharen le nasula hakajengo negativno impakto. Sar kana ciknarde o bersh zhi kaj jekh student trubul te phirel ande shkola, vaj o publikalno butjako programo so phararel te sitjon maj dur thaj te rakhen maj lashe butjake thana.

Sar ande kavera edukaciake situacii, le Romane mediatora but zhutinen te bararen le Romengo numero ande mashkarutni shkola thaj te lasharen lenge rezultati ando sitjipe. Avral po CEE regia, le Romane mediatora zhutinen o maj but ande themenge thaj civilne

organizaciengje programura kana zhutinen pe Romane studentura ande mashkarutni shkola. Kado sikavel ke le EU thema zhanen ke le Romane mediatora zhanen te zhutinen le Romane studentenge ande diferentne edukaciake situacii. Shaj ke kado pozitivno misal si, ba/ama inke but pushipe si sar te resen le Romane mediatoron, sode butji zhanen te keren, sosko zhanipe si len thaj sar zhanen te zhutinen pe sa o niveli ande edukacia.

Promocia pala e vokaciaki edukacia

Ande bute EU thema si programura te bararen o numero le chore studentenge ande vokaciake edukacia. Diferentne si e zhutipesko niveli thaj o mehanizmo ande programura save mangen perdal but dikhipe te zhutinen le chore grupura. Le programurengje diferentne impaktura si. Le themenge reportura sikaven ke inke but butji trubun te keren ande programura save zhutinen le Romen ande vokaciake edukacia.

Si programura save mangen te bararen le Romengo numero ande vokaciaki edukacia kon aba butji kamen te keren, le RCM reportura phenen ke si hakaja thaj programura save na zhutinen le Romengi shansa ande edukacia thaj ande butji. Ande CEE thema e dual vokaciako treningo thaj ke bararde le Romengo numero ande vokaciaki edukacia, vi ciknarde o bersh zhi kaj jekh studento si te phirel ande shkola. Le RCM reportura phenen ke e vokaciako programo thaj le hakaja kerde ke but Roma mukhen e shkola angal e vrema/vakti thaj le Romane terne ande kasave vokaciaki shkola zhan kaj kovle profesii sitjon thaj save maj cerra love potjinena.

Miselake ando Ungro, ciknarde o maximum bersha zhi kaj jekh studento si te phirel ande shkola; le lovengo zhutipe ande sako shon 30-40 EUR (9,000-13,000 HUF) den, so naj dosta motivacia butji te keren. Le lovengo zhutipe ande vokaciaki edukacia maj feder resen sar ande generalno mashkarutni shkola.

Ande Slovakia jekh misal sikavel ke le Romane studenten ande 'F' programura shuven/thoven kaj vokaciaki edukacia si (butivar segregaltne klasura/shkoli si kaj numa Roma sitjon), savo cikni kvaliteta del thaj kana agordisaren phares rakhena butji. Ande 'F' sitjipeske programura si o maj baro numero le bi butjarengo ando them. Bari problema si e segregacia le Romane studentenge kon ande kadala edukaciake programura sitjon thaj kon po agor ande nasula butjake thana kerena butji.

Zhutipe ande univerzitetaki edukacia

Le RCM themenge reportura sikaven ke le Romen cikni participacia si ande oprutni edukacia. Le diagramura sikaven ke maj cerra sar jekh procento le Romengo agordilas kathar e univerziteta.²³ Le Romengi cikni participacia ande oprutni edukacia na sikaven ande EU themengo NRIS reportura vaj kavera hakaja, programura thaj le themeske programura pala le Roma na sikaven, numa cerra thema si kaj zhutinen len programenca-miselake lovengo zhutipe den len te bararen lengi motivacia.

Ande CEE regia e oprutni edukacia lovenca zhutinen le civilne organizacii, maj feder o REF. Le RCM reportura sikade ke ande Polska, Portugalia thaj ande Kroacia o them del love le Romenge kon ande oprutni edukacia sitjon. Ande Romania pozitivno diskriminacia keren le Romenge, ke vi thana thaj vi love den le Romen thaj le chore studenten pe themeske univerziteti. Ande Portugalia o 'Opre' programo mangel te del 30 studentenge lovengo zhutipe. Numa kado si le themesko programo so o reporto rakhlas: kado del treningo, mentoring thaj monitoring le studentenge thaj programura xutren vi le studentengi familii. E Polska perdal o "Roma Programme" del lovengo zhutipe.

Si univerzalne zhutipe so love den le socialne chore studentenge ande oprutni edukacia ba/ama kadala na numa Romenge zhutinen. Le reportura sikaven ke le Roma na keren aplikacia ande kadala programura ke nish na zhanen pala lende. Si themeske programura

²³ Bhabha, Matache, Simic, et. al (2018). *One in One Hundred: Drivers of Success and Resilience among College-Educated Romani Adolescents in Serbia*. Reporto shaj dikhen: <https://fxb.harvard.edu/2018/12/20/one-in-one-hundred-roma-value-education-but-face-racism-in-access/>

ande mashkarutne shkoli save zhutinen e tranzicia le Romenge vaj chorenge kathar e mashkarutni shkola ke oprutni edukacia.

Diskriminacia thaj anticiganizmo ande edukacia

Segregacia ande edukacia

Le RCM themenge reportura ande bute CEE thema vakeren pala e segregacia ande shkola ke bute nasula situacia si ando Ungro, Chexikani Republika thaj Slovakia. Le reportura sikaven e segrgacia mamuj le Roma ande separate shkoli, klasura so ande bute EU thema keren thaj vi sikaven le reportura sar keren le thema e segregacia: segregacia pe thana, le Romane studenten ande specialne shkoli traden, na len le Romen ande shkoli, le Romane migranten ande separate klasura traden thaj o 'parno uravipe' (le gazhikane studentengo numero cikno kerdyol thaj anda kadi monoethnikalno edukacia avela).

Ande thema kaj le maj bute Roma zhuven/trajon, kothe si e maj bari e segregacia le Romane studentenge. Le projektura pala e desegregacia ande edukaciako sistemo na zhangle te ashaven e situacia (le informacii andar le RCM themenge reportura si):

- Bulgaria: 60 procento le Romane studentengo ande segregaltne klasura sitjon;
- Chexikani Republika: andar 136 shkoli 30 procento vaj maj but Romane studentura, ande 86 shkoli 50 procento numa Romane studentura, 12 shkoli kaj numa Roma sitjon;
- Ungro: ando bersh 2007, 247 Romane shkoli sas (maj but sar 50 procento Romane studentura sas), ando bersh 2016 o numero 359 sas;²⁴
- Grekia: 12 procento le Romane studentenge sitjon ande shkoli kaj numa Roma si thaj 36 procento kothe sitjol kaj maj but Roma si sar gazhe;
- Romania: 27 procento le shkolengo segregaltno si;
- Slovakia: ando bersh 2011 20 procento thaj ando bersh 2016 25 procento sas kana le Romane studentura ande segregaltne klasura sitjonas.

Ando Ungro le hakaja ande edukacia zoraren o shaibe te keren separacia le Romenca kathar le gazhe ande edukaciako sistemo: kathar o bersh 2010 barilas le khangerenge shkolengo numero. Le khangerenge shkoli o them del love thaj duj diferentno edukaciako modeli si len. O jekh, elit shkoli putrel kaj phare egzamura si pe chore thana. O kaver shkoli putrel pe chore thaj segregaltne thana. E kombinacia le duje modelengi kerel ke le gazhikane deja thaj dada kasave shkoli alosaren penge shavorenge kaj naj Romane studenti.

Le themenge reportura phenen ke bari problema si kaj le Romane deja thaj dada na patjan ande le autoriteti thaj nish na zhanen sar te maren pen mamuj e segregacia. Ande Chexikani Republika si Romane deja thaj dada kon na zhanen ke shaj zhan lenge shavore ande shkoli so na pe lengo than si thaj te na len lengi aplikacia shaj den inke jekhvar. Ande kadala situacii si te mangel jekh trito manushes te anel decizia, kade len sama po egalipe le Romane shavorenca. Le Romane shavoren but pharipe thaj diskriminacia resel kathar le studenti thaj kathar le sitjara. Anda kadi le Romane deja thaj dada na maren pen mamuj e segregacia ke kade gindisaren ke ande separetne klasura thaj shkoli maj lasho si lenge shavorenge.

Vi ande EU thema kaj maj cerra Roma zhuven/trajon, le Romane shavoren butivar shuven/thoven ande separatne klasura vaj shkoli. Kadi situacia anda kodi si, ke ande psihologiake testura xoxaven ke le Roma na zhanen te sitjon, na vakren/vorbinen le gazhengi shib thaj na len sama pe klasa.

Le migrantne Roma shavoren ande separatne klasi shuven/thoven ke pharipe si len ande gazhikani shib thaj ande shkola naj lashi inkluzia. Le reportura ande Austria, Belgium, Franca, Germania vaj Polska phenen ke le migrantne Romane shavore anda kodi si ande separatne klasura vaj shkoli te sitjon e shib thaj maj palal integracia te keren ande

²⁴ Kertesi Gábor (2018). *Roma gyerekekszegregációja a közoktatásban*. E prezentacia shaj dikhen: https://168ora.hu/data/cikkek/151/1519/cikk-151977/Kertesi_szegregacio_eloadas_2018_majus.pdf

generalno edukaciako sistemo. Ba/ama le separatne klasura na resen lashe rezultati, ke le studentura kavera migrantne shavorenca sitjon, naj dosta e vreme/vakti so sitjon, na zhutinen le shavorenge maj mishto te sitjon thaj naj lashi e edukaciaki kvaliteta.

Kavera manifestacii e anticiganizmoske thaj e diskriminaciake ande edukacia

Pasha e segregacia, le reportura sikade ke e kaver forma e anticiganizmoske le profesora thaj sitjara sas kaske but prejudicia si, kon vaj na line sama pe Romane studentura vaj rasisti butja kerde lenca.

Le sitjara anda kodi keren diskriminacia mamuj le Romane studentura ke nasula pedagogiake treningura xuterde. Ande cerra EU thema si klasura sar te sitjaren multikulturalne thaj chore studenten thaj maj cerra zhanen sar te sitjaren le Romane shavoren. Ando Ungro, naj hakaj pala e interkulturalno edukacia, ba/ama o National Core Curriculum phenel ke sama trubun te len pe interkulturalno komunikacia thaj si te maren pen mamuj e prejudicii ande publikalno edukacia. Ba/ama numa cerra pedagogiake shkoli si klasura pala interkulturalno edukacia ande pengi kurikula.

Vi kothe but problema thaj pharipe si kaj le multikulturalne thaj antidiskriminalne metodura ande pedagogiake treningura si, ke but forma shaj rakhas e diskriminaciake. Kadi problema shaj dikhas ando reporto ande Latvia: shaj ke sitjon pala kadala butja, ba/ama le sitjara phares labjaren o zhanipe ande klasa kana sitjaren. O reporto phendas ke le Romane shavora maj mishto sitjon kaske sitjara xuterde treningo pala e Romengi inkluzia.

Ande bute themenge reportura sikaven ke le sitjara na mangel but kathar le Romane studentura thaj kade na zhutinen len maj dur te sitjon ande oprutni edukacia thaj lashi butji te rakhen. Si kasave situacii kana e etnikalno pushipe thaj vi o gender pushipe pharipe anen. Jekh misal kathar e Chexikani Republika sikavel ke le sitjara na mangel but kathar le Romane sheja ande edukaciako sistemo: ando bersh 2014 jekh klasa kerde 'Project Day' le shov thaj epta bershenge Romane shejenge kaj informacia dine lenge sar te keren uzhipe. Vaj so maj nasul sas, ande Slovakia, maj but sar 600 Romane shejen kon ande segregaltne shkoli sas, sitjarde ande programo 'A Practical Lady' – sar te keren jekh lista ande bolta/supermarket sar te taven/kiraven vaj sar te len sama pe higienia. Kado programo na del lashe shaibe te rakhen le Romane studentura lashe butja thaj vi zurarel le sexiste thaj anticiganiste stereotipi pala le Romnja.

Si e anticiganizmoske vi kavera formi kana le gazhikane shavore azbaven le Romane shavoren. Miselake, o reporto ande Polska sikavel ke le sitjara cerra vaj nish na len sama kana le Romane shavore phenen ke rasisto stigmatizacia kerde lenca vaj kana diferencia keren mashkar le gazhe thaj Roma kana nasul keren. O reporto ande Romania phenel ke le sitjarengo 42.5 procento na mangel te zhuvel/trajol pasha Roma. O reporto ande Germania sikadas ke 70 procento le Sinti thaj Romane studentenge hatjarde prejudicia ande shkola. Kana prejudicia keren le shavorenca shaj kerel but nasul impakto pe mentalno sastipe sar jekh misal sikavel ande Chexikani Republika, kaj jekh Romani shej mudardas pes ke butivar kerde lasa diskriminaciake butja thaj azbade la.²⁵ Anda kadi le sitjarenge si te keren treningo te pinzharen kana diskriminacia vaj rasizmo si ande klasa. Ba/ama numa cerra reportura si ande EU thema pala le sitjarengi prejudicia mamuj le Romane shavora, deja thaj dada. So si reportura, le civilne organizacii thaj le Romane civilne kerde. O reporto ande Austria phenel ke le sitjaren naj hakaj te keren reporto pala e diskriminacia so pecisajvel ande pengi klasa.

Ande sa le thema naj vaj numa cerra kurikula si pala le Romengi historia, kultura thaj komuniteta. Kaj ande themeski kurikula si le Roma, kothe but xurdikanes vakeren/vorbinen le sitjara pala le Roma. Lashe misela sikaven lokalne treningura le sitjarenge pala Romani historia thaj kultura so ande kurikula si. Ba/ama bute sitjaren naj interesi te sitjon pala le Roma, numa cerra sitjaren si motivacia. Kathar o bersh 2014 o

²⁵ Roma girl attempts suicide after bullying at her primary school in Czech town, Romea.cz, 30 October 2018. Shaj dikhen: <http://www.romea.cz/en/news/czech/romani-girl-attempts-suicide-after-bullying-at-her-primary-school-in-czech-town>

NRIS hakajengi thaj projektengi implementacia kerdas te shuven/thoven o *Porrajmos/Samudaripen* ande kurikula. Ba/ama pharipe sas ande implementacia thaj njeve projektura kerena ando bersh 2019 ando Juni.

Le Romengi pharipe ande edukacia thaj methoda sar te lasharen e situacia

Bute EU thema labjaren ESIF love te bararen ECEC infrastruktura kaj maj but Roma zhuven/trajon. Kathar o bersh 2016, e Slovakia 80 milliova EUR das kathar o ERDF te keren maj but xurdjelina. Kade dine love, te minimum 30 procento le shavorenge ande njeve xurdjelina Romane shavora avena. Ande Romania o ESIF zhutinel te bararel o numero xuredjelinengo thaj maj but sitjara te aven ande ECEC.

Andar e Polska avlas e misal te shuven/thoven o ECEC po angluno than ande politika thaj finansialne butja. O governmento kerdas Romane ECEC projektura kethane le NRIS-esa te zhutinel le Romane shavoren te resen le mainstream ECEC servizura. Le governmentesko 'Roma Programme' 1.75 milliova EUR das pe ECEC programura. Ande programengo fokusi le Roma si thaj le civilne organizacii thaj Romane civilne organizacii keren e implementacia te zuraren le Romane shavorengi participacia. Shaj ke kadala lashe projektura si, inke cerra xurdjelina si thaj but komuniteti dur zhuven/trajon kathar le institucii. Ande kasave situacii le komunitetako centro, Romane civilne organizacii den xurdjelinjake servizura.

Ande Romania thaj ando Ungro trin methoda kerde te ashaven e situacia kana le Romane shavora mukhen e shkola angal vrema/vakti. Sar e lovengo zhutipe ke vokaciake edukacia, remedialno edukacia thaj dujto shanseski edukacia. Ande Romania o 'ROSE' projekto 200,000,000 EUR xuterdas kathar o International Bank for Reconstruction and Development te keren remedialno edukacia, tutoring, te zhutinen soski butji te alosaren le shavora thaj te zuraren e infrastruktura. E Romania labjarel o ESIF te bararel e shkolenge love. E Romania labjarel jekh kaver methoda te lasharel e mashkarutni shkolaki agordipe. Kadi si e pozitivno diskriminacia so than del le Romane studentenge ande mashkarutni shkola thaj ande vokaciake edukacia.

Numa cerra EU thema kerde aplikacia ko ESIF te ashaven e situacia kana le Romane shavora mukhen e shkola. Jekh pozitivno misal si o 'Reserved Cities' projekto so o Italy's Ministry of Labour and Social Policies kerdas. O projekto 15 forura dikhel kaj but edukaciake pharipe si thaj kaj le shavore angal vrema/vakti mukhen e shkola. O projekto butji kerel le klasenca, familienca thaj lokalne organizacienca. 10 procento le studentenge Roma vaj Sinti si. O projekto holistikalno si ke workshopura thaj programura del le familien, pasha kadi maj inkluzivne shkoli kerel thaj ciknarel le shkolako mukhipe.

O RCM reporto ande Polska phenel ke le 'Roma Programmes'-enge o them kerdas kreacia thaj implementacia thaj o ESF das love pe vokaciake treningura. Shaj ke cerra manushen zhutinen, ba/ama but zhutipe den le Romen so lashe rezultati anela ande vokaciake treningura thaj ande butji. O programo kadala aktivitetengi implementacia kerel: shaj maladyon vokaciake rajenca, psihologesa, butjenge asistenca, thaj advokatenca. Kavera aktiviteti si pasha kadala, o 'soft skill' treningo, vokaciake treningura thaj shtar-shonengo butjako than.

Cerra edukaciake hakaja thaj programura si so zhutinen le Romane studentengo resipe ke oprutni edukacia thaj zhutinen maj lashe te sitjon ande shkola. Cerra pozitivno diskriminacia si, e Romania than del le Romane studentenge, ando Ungro maj but pharipe si le chore studenten kon aplikacia keren ande oprutni edukacia. Si bare programura ande thema kaj e implementacia le civilne organizacii kerde (miselake o lovikano zhutipe kathar o Roma Education Fund thaj o 'Roma Versitas') thaj si maj cikne programura sar ande Portugalia o 'Opre' programo, so 30 Romane studentenge zhutinen lovenca thaj den len mentoring thaj programura den le studentonge familien.

REKOMENDACII

Butjaki situacia

1. Te zuraren le Romengi situacia kon butji roden, le EU thema thaj governmentura shaj kerenas vaj zurarenas le projektura te zoraren o resipe ko mainstream socialne thaj butjake hakaja thaj servizura save zhutinen e integracia ke butji; te keren njeve hakaja save sama len so mangel le Roma, sar 'basic skill' treningo, mentoring vaj te zhutinen le Romen kon lovenca kamen.
2. Le EU thema shaj zurarenas le love so den pe Romane hakaja, te keren lokalne programura, save 5-10 bersha anen lashe rezultati; te lasharel e kordinacia mashkar le programura thaj autoriteti save Romane grupenca vaj manushenca keren butji.
3. Le EU thema shaj kerenas vaj te aba si, shaj zurarenas le monitoring methoda save zuraren o resipe thaj lashipe ke mainstream vaj regionalne hakaja. Te keren konekcia mashkar le survey informacii thaj le administrativne registra bi navesko/anonymus save sama len pe ethniciteta thaj gender pushipe ba/ama kade te na azbavel le personalne informacii thaj o ethnikalno profiling.
4. Te ciknaren e diskriminacia pe butjake thana, le EU thema shaj zurarenas o monitoring le antidiskriminalne hakajenge; le publikalne butjake servizura trubun te keren protokolura sama te len pe diskriminacia ande butji; te keren njeve vaj te zuraren le hakaja te len maj but Romen pe butjake thana ando publikalno sektori; te dikhen thaj te anen regulacii pala e kondicii ande butji thaj te den egalno potjin; te keren vaj te zoraren programura pala o zhanipe pala le Roma thaj pala lengi problemi.

Kherengi situacia thaj esencialne publikalne zhutipe

5. Le EU thema shaj kidenas informacii pala le kherengi situacii thaj segregacia mashkar le Roma. Le informacii shaj labjarenas te keren hakaja pala le Romengi kherengi situacia thaj te maren pen mamuj e diskriminacia ande kherengi situacia.
6. Le EU thema kaj Traveller grupura zhuven/trajon si te den ashimaske thana thaj lashe servizura; te na den le autoriteti le servizura, o centralno governmento vaj jekh trito organizacia si te del le servizura thaj o governmento si te potjinel.
7. Le EU thema shaj kerenas programura te lasharen le Romane komunitetengi kherengi situacia thaj kondicii. Le programura shaj labjarenas integralne methoda ande soste maj bute organizacii keren butji, perdal o ERDF thaj ESF save trubunas te dikhen thaj te zuraren e fizikalne thaj socialne kondicii le Romane kherenge.
8. Le EU thema shaj marenas pen mamuj e segregacia ande khera, te sama lenas pe antidiskriminalne hakaja thaj te dikhen le publikalne love te na den pe kherenge projektura save segregacia keren le Romenca. Trubunas te zhutinen le projektura save le Romane familiengi inkluzia zhutinel pe socialne thaj ethikalne intergraltne thana. Na avlas slobodo te lasharen le socialne khera ande segregacia ke kade kovjaren e socialno inkluzia le servizenge.
9. Le EU thema shaj parovenas penge sistemura pala le khera te shaj resen khera sa le chore manusha (te xosen le indirektno diskriminacia thaj te shaj resen maj but chore manusha khera), te bararen le standard kherengo numero pe integralne thana thaj te zhutinel len ande mobiliteta te shaj zhan pe thana kaj lashe butja si.
10. Le EU thema shaj marenas pen mamuj e Romengi diskriminacia ande kherengi situacia, po privatno thaj publikalno niveli; si te ashaven o proceso te den socialne khera le Romen pe segregaltne thana. Kana maren pen mamuj e diskriminacia sama shaj lenas pe reporting, monitoring thaj te den informacia pala le Roma thaj lenge problemi thaj le Romenca kethane trubunas butji te keren.

Le Sastipeske hakaja thaj o impakto pe Roma

11. Le EU thema kaj naj *de iure* univerzalno shaj paruenas pengo sistemo pala le bi lovengo sastipeski insuranso. Si te dikhen ke le chore manusha na resen sastipeske servizura thaj te kadej, si te keren paruvipe. Kaj le manusha potjinen but love te resen sastipeske servizura, kothe le thema shaj dikhenas sosko si o impakto pe chore manushengo sastipe thaj shaj dikhenas save hakaja shaj lasharenas e situacia.
12. Le EU thema shaj kidenas sastipeske informacii save chache thaj xurdikane si thaj te sikaven e diferencia mashkar le gazhengo thaj Romengo sastipe te lasharen le hakaja (shaj dikhenas vi le maj chore grupengi problema mashkar le Roma, sar shavora, terne, romnja, phure thaj LGBTIQ) kasave methodasa so sama lel pe private hakaja thaj perdal o EC thaj FRA shaj zhutinel len. Ande EU thema kaj bari diferencia si mashkar le gazhengo thaj Romengo sastipe, kothe publikalne lovenca si te lasharen e situacia.
13. O EC shaj zhutinelas e transnacionalno koperacia mashkar le EU thema te maj lashi kordinacia te avel le hakajenge save zuraren le EU-mobilne Romengo resipe ko sastipe ando them kaj *de facto* zhuvan/trajon (thaj na kaj biandile/rakhadyile).
14. Ande EU thema kaj le Roma kon nasvale si thaj lenge familii na resen le sastipeske informacii vash shibako, edukacialno, socialno vaj kulturalno faktori vaj kaj na patjan ande lende, kothe shaj kerenas bute mehanizmo te lasharen e problema. Anda kadi shaj denas butji maj bute Romenge ande sastipesko sistemo, shaj denas treningo le sastjarenges pala interkulturalne treningo vaj shaj kerenas kavera projektura.
15. Le EU thema si te den but shaibe le Romen te shaj phenen kana diskriminacia vaj anticiganizmo pecisajlas lenca ande sastipesko sistemo; kana si evidencia ke kadala chache situacii sas, si te keren solucia; le informacii pala kasave situacii trubul te resel sakon; andar kadala situacii si te sitjon thaj te shuven/thoven o zhanipe ande hakaja.

Edukacia

16. Le programura kaj ando fokusi le Roma si, trubul te buxjaren len sakon te resel kadala programura thaj te lasharen le Romengo edukaciako niveli.
17. Ande EU thema kaj le Romane shavorengi segregacia si ande specialno vaj mainstream edukacia (kana le Romane shavoren ande separatne klasura vaj shkoli sitjaren), kothe si te keren pilot metoda te maren pen mamuj e desegregacia. Te resen kadi, maj buxles trubun te dikhen pe problema pe bute thana thaj si te keren jekh kombinacia pala diferentne intervencii, sar administrativne projektura (reformo te keren kaj kiden o paji/pani, koperacia le diferentne politikake manushenca), love trubun te den pe shkolaki thaj transportaciaki infrastruktura, treningo te den le sitjarenges, koperacia le dejenca, dadenca thaj te maren pen mamuj e prejudicia.
18. O EC sama trubul te lel pe antidiskriminalne hakaja ande edukacia ande sa le EU thema, kaj le Romane shavoren ande segregacia sitjaren. Shaj dikhenas le nasula situacii ande thema save le hakaja na mukhen, sama si te len pe antidiskriminacia, pe desegregacia, kana ESIF labjaren le EU thema ande edukacia thaj te losaren te na labjaren nasules o ESIF, te na keren segregacia thaj te keren desegregacia kana shaj.
19. Le Romane shavore si te resen lashi edukacia, specialne kana naj vaj cerra shaibe si ke publikalne servizura, sar e transportacia thaj kana e beshimaski segregacia barol thaj na mukhel le shavoren te resen e mainstream edukacia.
20. Le EU thema shaj zurarenas o mandato thaj e rezponzibiliteta le nacionalne shkolengi inspektorenges sama te len pe Romengi edukacia thaj te losaren te na pecisajvel desegregacia le Romane shavorenca.
21. Le EU thema shaj ashavenas specialne thaj motivaciake planura (sar shaj kerenas bi lovengo e xurdjelin thaj shaj phenenas ke sakoneske trubun te zhan ande xurdjelin, vaj te bararel le Romengo numero ande edukacia) pala le Romengi participacia ande

edukacia- vi ande relevantno mainstream strategii thaj vi ande Romane strategii (te si ando them Romani strategia).

22. Le EU thema shaj kerenas projektura kana le dejenca thaj dadenca kethane zhutinen ande edukaciako sistemo, shaj avel vi centralno thaj decentralno.
23. EC thaj EU thema shaj zhutinenas pe shavoren thaj ternen te vakeren/vorbinen lenca pala lenge hakaja, pala edukacia thaj futura.

ANNEKSI – TEMATIKALNE INFORMACII

Le informacii pala komperativne analizura andar 27 EU thema kaj shaj dikhen le themi ande tematikalne informacii online shaj resen pe kadala linkura:

- [Edukacia](#)
- [Butji](#)
- [Sastipe](#)
- [Kherengi thaj beshimaski situacia](#)

GETTING IN TOUCH WITH THE EU

In person

All over the European Union there are hundreds of Europe Direct information centres. You can find the address of the centre nearest you at: https://europa.eu/european-union/contact_en

On the phone or by email

Europe Direct is a service that answers your questions about the European Union. You can contact this service:

- by freephone: 00 800 6 7 8 9 10 11 (certain operators may charge for these calls),
- at the following standard number: +32 22999696, or
- by email via: https://europa.eu/european-union/contact_en

FINDING INFORMATION ABOUT THE EU

Online

Information about the European Union in all the official languages of the EU is available on the Europa website at: https://europa.eu/european-union/index_en

EU publications

You can download or order free and priced EU publications from: <https://publications.europa.eu/en/publications>

Multiple copies of free publications may be obtained by contacting Europe Direct or your local information centre (see https://europa.eu/european-union/contact_en).

EU law and related documents

For access to legal information from the EU, including all EU law since 1952 in all the official language versions, go to EUR-Lex at: <http://eur-lex.europa.eu>

Open data from the EU

The EU Open Data Portal (<http://data.europa.eu/euodp/en>) provides access to datasets from the EU. Data can be downloaded and reused for free, for both commercial and non-commercial purposes.

